

MATERIALS
OF THE XI INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

**«CUTTING-EDGE SCIENCE -
2015»**

April 30 - May 7, 2015

**Volume 18
Philological sciences**

Sheffield
SCIENCE AND EDUCATION LTD
2015

SCIENCE AND EDUCATION LTD

Registered in ENGLAND & WALES
Registered Number: 08878342

OFFICE 1, VELOCITY TOWER, 10 ST. MARY'S GATE, SHEFFIELD, S
YORKSHIRE, ENGLAND, S1 4LR

**Materials of the XI International scientific and practical
conference, «Cutting-edge science», - 2015.**

Volume 18. Philological sciences. Sheffield.
Science and education LTD - 72 стр.

Editor: Michael Wilson

Manager: William Jones

Technical worker: Daniel Brown

Materials of the XI International scientific and practical conference,
«Cutting-edge science», April 30 - May 7, 2015
on Philological sciences.

For students, research workers.

Бимурзина А., Турсунов А., Айтмамбетов Ф. О значении интенсификации обучения на занятиях русского языка	58
Жүсіпов А.Е., Баймағамбетова К.Н., Болатбаева З., Оралова Г., Жүсіпова Ә.Р. Парадокстың туыстас емес тілдердегі салыстырмалы сипаты.....	62
Жүсіпов А.Е., Абдрахманова А.Е., Носиева Н.К., Қабиева А.Ш., Жүсіпова Ә.Р. Парадокстың жасалу жолы: абстракт түсініктер	65
Жүсіпов А.Е., Абдрахманова А.Е., Носиева Н.К., Қабиева А.Ш., Жүсіпова Ә.Р. Парадокстың казак, орыс, башқұрт, парсы тілдеріндегі қолданысы	67

CONTENTS

PHILOLOGICAL SCIENCES

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS
OF RESEARCH OF THE LANGUAGE

Альбекова А.Ш. К вопросу изучения семантических определений	3
Тищенко О.О. Творення іменників жіночого роду на позначення національностей у новогрецькій мові	4
Қайыпбаева А. Поэзиядағы мақал-мәтелдердің инварианттары	6
Saduova A., Latanova R.U. Borrowings in the English modern youth slang	8
Мырзияров С.Ж. Особенности перевода терминов родства на примере казахского и английского языков	12
Асқаров С.Т., Оразбаева Ф.Ш. Сөз тарихынан сыр шерткен ғалым	16
Душенюк М.С. Чинники, які впливають на утворення складних термінів	22
Жұмағұлов Е.Б. Адам табиғатының танымдық мәні	24
Ивасюк О.В. Лексикографическая фиксация семантического объема многозначного глагола	29
Испандиярова А.Т. Т.Әбдіков шығармаларындағы эпитеттердің қолданысы	31

METHODS AND TECHNIQUES OF MONITORING THE LEVEL
OF KNOWLEDGE OF FOREIGN LANGUAGE

Есимканова А.Д. Oral Communication Skills on English lessons	36
Молдашбаева Л.П., Кинжигариева Л.Б. Мировой опыт внедрения государственного аудита	39
Сарманова Ф.Т. Үш тілді меңгеру – заман талабы	43

ACTUAL PROBLEMS OF TRANSLATION

Мищенко В.Я. Legal and institutional frameworks for terminology activities in Ukraine	47
---	----

LANGUAGE, SPEECH, SPEECH COMMUNICATION

Викулина О., Янькова Н.А. Сравнительный анализ китайских и русских пословиц, в которых встречаются названия животных	52
Kharechko T., Veretennikova V., Petrova Y.A. Principles of definition of slang and its use in english	55

PHILOLOGICAL SCIENCES

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS
OF RESEARCH OF THE LANGUAGE

К.ф.н, доцент Альбекова А.Ш.

Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, г. Астана

К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ СЕМАНТИЧЕСКИХ ОПРЕДЕЛЕНИЙ

Семантические определения – это толкования лексических значений слова. Лексическое значение слова, т.е. социально закрепленное за ним как определенным комплексом звуков его индивидуальное содержание, представляет собой, по мнению ряда лингвистов, некое семантическое целое, состоящее, однако, из взаимосвязанных и взаимообусловленных частей, или компонентов. Рассмотрим определение, данное в лингвистическом энциклопедическом словаре под ред. В.Н.Ярцевой. Лексическое значение слова (далее ЛЗС) – содержание слова, отображающее в сознании и закрепляющее в нем представление о предмете, свойстве, процессе, явлении и т.д. ЛЗС – продукт мыслительной деятельности человека, оно связано с редуccionей, его связями с другими значениями языковых единиц в словосочетании и предложении, и парадигматически – его позицией внутри синонимического ряда. Ядро ЛЗС – его сигнификативная сторона. Синтагматические факторы, существенные при уточнении значения слова, вторичны по отношению к собственно семантическому аспекту. Семантические определения наиболее полно и всесторонне раскрывают смысловую структуру слова, его семантические компоненты, в известной мере отражают познавательный опыт многих людей, целых поколений. Истолкование смысла слова намечает пути изучения предмета, формирует понятие о нем. Познание идет не только от предмета к слову, но и от слова к предмету. Выдающиеся русские писатели, ученые А.С. Пушкин, Н.В. Гоголь, А.Н. Островский, К.Д. Ушинский, А.М. Горький и другие уделяли самое пристальное внимание точному определению значений слов, разнообразных смысловых оттенков, видели в семантических определениях эффективное средство уточнения и обострения языка и мысли. Чтение и составление толковых словарей рассматривались ими как необходимое условие глубокого познания смысла слова, обогащение языка. Лексическое значение того или иного слова мы узнаем подчас не из определения, а из окружающего контекста и обстоятельств высказывания. Однако контекст часто содержит в себе избыточную информацию, но не раскрывает в полной мере смысл слова, нередко он не разграничивает даже разных значений одного и того же слова. Семантические же определения в наиболее краткой и доступной форме выражают все наиболее

существенные компоненты значения слова, предоставляют информацию, достаточную для его глубокого понимания и правильного применения. Одно семантическое определение обобщает в себе множество контекстов, разнообразных применений, фиксирует именно те компоненты слова, которые в данном случае особенно важны и актуальны. Семантическое толкование намного сокращает процесс познания, усвоения смысла слова и его разнообразных оттенков. Быстрое и глубокое познание смыслового содержания слова или термина как языкового знака невозможно без применения четких и ясных толкований.

Семантические определения – это не раз и навсегда данная категория, они изменяются вместе с развитием языка, уточняются, улучшаются по мере углубления и расширения познания окружающего мира. Известно, что семантические определения не столько разграничивают значения слов, сколько раскрывают их качественное своеобразие. Они выделяют, обобщают универсальные семантические признаки, лежащие в основе лексических значений множества слов – всей лексико-семантической системы языка. В настоящее время все большее признание среди исследователей находит положение о том, что как лексическое значение отдельного слова, так и лексико-семантическую систему языка в целом невозможно раскрыть без глубокого изучения структуры и содержания семантических определений.

Литература:

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. М.: Наука, 1974. – 367 с.
2. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии. М.: Учпедгиз, 1957. – 294 с.
3. Арбатский Д.И. Толкования значений слов. Семантические определения. Ижевск: Удмуртия, 1977. – 100 с.

Тищенко О.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Характерною особливістю категорії іменникового роду в новогрецькій мові є варіативність в оформленні іменників у певній граемі роду. Варіативність стосується граем як чоловічого, так і жіночого роду. Проте стосовно оформлення іменників у жіночому роді вона проявляється найінтенсивніше.

Це дослідження зосереджено на творенні іменників жіночого роду на позначення національностей, а також територіальної належності поза межами Греції.

У новогрецькій мові іменники жіночого роду на позначення національностей творяться за допомогою синтетичних способів творення.

көтеріп кеткені қаншама дерсің (Т.А.). Соңғы кездегі ақша айналымына қатысты, әсіресе, көршілес елдің «*грести деньги лопатой*» деген тіркесінің баламасы ретінде жұмсалып жүрген тіркес *күректен ақша табу*.- Күректен ақша табу дәмесі зор ағамның қала жаңалап кеткеніне міне аттай алты жыл болып қалыпты... (АУ). *Артын жалғау* – Күн көріс үшін бастықтың артын жалап жүргенін ұмытып кеткен, өзінше бай болып ақшаны әрлі-берлі шашып жүрген Сымайылды жұрт енді ауылға жолатпайды(Ғ.С.).

Ирониялық аллофрония: күте тұр – Әрине, жерден жеті қоян тапқандайсың ғой тегі, күте тұр, қуырдақтың көкесін түйе сойғанда көресің... (АА)*Жақсы бопты/болыпты* – Сөз құмар, пәле құмар Байтастар аз ба? Алдап, арбап жора-жолдастарын мұзға отырғызып кеткенін талай рет күлкі ғып айтып жүргенін естігенбіз. Жақсы бопты дейміз де қоямыз, баяғы(АА). *Қуанышын/м/да шек жоқ* – Оқымай қалсаң да, бізден сен артықсың. Сенің тырнағына да татымаймыз деп қоямыз... Ал ол «байғұстың» қуанышында шек жоқ (Т.А.) *Жолы болды* – Бұл жігітті не оңға бастап жүр де, не сор түртіп құйрығына қалжуыр байлайын деп жүр. Айтқандай, көп уақыт өткен де жоқ, ақыры – жолы болды – істі болып қамауға алдынды(АА)

Әсірелеу метафоралық аллофрония: көздері жану, алтын, күміс, қорғасын жауын/жанбыр, *Шық бермес Шығайбай* – Жер еңбексіз, еріншекке шық бермес Шығайбай тәрізді (Ө.Т.). *Сынық ине, сыдырым таспа бермеу* – жақын ағайындары мыңғыраған бай бола тұра, сынық ине, сыдырым таспа бермейді оған (ҚЕ).*Бетінен қан шықпас* – Өмірімде ондай адамды көрсем, көзім шықсын, бетінен ет кесіп алсаң қан шықпайды-ау... (А)*Ине шаншар жер жоқ* – Жаңылған үйі тойға қамдалғалы біраз болып та қалды. Міне, бүгінгі жиында тіпті ине шаншар жер жоқ, абыр-сабыр адам: сарысы, сақалы, мұрты бәрі осында (А).*Үш қайнаса сорпасы қосылмау* – Үш қайнаса сорпасы қосылмайтын Сәбиттің өзі мені туыс қылғысы келіп, соңғы кезде күні-түні үйден шықпайдынды шығарды(Қ.Ж.).

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Kuusi M., Concerning Folk Paradoxes Mind and Form in Folklore. Selected articles of MattiKuusi. Helsinki 1994. – P. 131-141.
2. Mieder W., Popular views of the proverb. Proverbium 2 (1985). P. 109-14.
3. Шалабаев Б., Қазақ көркем прозасының тілін зерттеудің ғылыми теориялық негіздері. Алматы: «Рауан», 1997, Б-8
4. Жүсіпов А., Қайшылық: түсініктің тарихи даму үрдісі, лингвомәдени көзқарас. Материалы IX Международной научно-практической конференции «Aktualni vymozenosti vedy -2013», 27.06-05.07. 2013 roku, Praga, pp. 46-49.
5. Колесников Н., Омонимия в предложении и вопросы ее устранения (на материале русского языка). Докт.дисс., Тбилиси, 1967.-С57.
6. Жүсіпов А., Қайшылық туралы ойшылдар көзқарасына шолу. Материалы IX Международной научно-практической конференции «Dynamika naukowuch badan», 07-15 lipca 2013 roku, Praga, pp. 51-54.
7. Исаева Л., Семантическая двойственность синтаксических отношений в современном русском языке. Дисс.канд.филол.наук. Ростовна Дону. 1989. 160с.

деген мағынан үстейді. Жапон тіліндегі *heso-o-kami* – *кіндігін тіктеу*, санын соғып қалу, өкіну мағынасында қолданылады.

Уәжді сәйкессіздік: *Мар қасқа* – Кришан Чандр, Ходжа Ахмед Аббас сияқты үнді әдебиетінің мар қасқалары, бізге белгілі Радж Капур, Болрадх Сахни тәрізді үнді киносының ең жарық жұлдыздары да кеңес еліне келіп жүреді (Т.А.). *Жүрек жалғау* – Әуелі жақын жерден біздің үйден жүрек жалғап алмайсың ба? Жұмысқа сосын бірге шығармыз (Қ.Ж.).

Уәжсіздік (синхрондық): синхрондық уәжсіздік даусыз дұрыс болуы сирек кездесетін диахрондық уәжділіктің болуын меңзейді. Көбінесе шынайы уәж мейлінше ұқсас гипотетикалық уәжбен ауыстырыла салуы да ықтимал. Жапонның *ariba-o uru* «*май сату*» деген идиомасы қазақтың «*шошқа тағалау*» – Екі күннен бері қайда жүрсің шақыртқанда келмей, демалыстарсың ғой, шошқа тағаладың ба? (АТ), немесе «*екі қолы алдына сыймау*» – Екі қолың алдына сыймай бос отырғанша, өнерге үйренсең еттің (Т.А.), фразеологизміне ұқсас. Жапонның осы фразеологизмінің мағынасын түсіндіру үшін мынадай мысал алынған. Әйелдер үйді-үйге жүріп, бай әйелге басқа жағатын май сатқан. Бұл жұмысты олар асықпай, саспай, жүрдім-бардым, әшейін, жолшыбай істеген деген түсінік беріледі.

Сойып қаптап қойғандай – Соып қаптап қойғандай Шыңғысханның өзінен айнымайтын Жошы деген ұлы бар еді (АҚ). *Күн көру* – Есеннің ойынша, әкесінің арқасында күн көрген Мәлікке келер де, кетер де жоқ, жетер де күш жоқ (Е.Н.). *Тақырға отырғызу, тақыр мұзға отырғызу* – Сен түгіл сельпоны тақырға отырғызып кеткен алаяқ емес пе Сатыпалды (Қ.Ж.). Башқұрт тілінде *әнә ашаған әт кеуек* – *ине қылғытқан ит секілді*, өте арық адам туралы айтылатын тіркес, *тәртіпке ерек* – *ашушаң, өкпелегіш* деген мағына беретін тіркес. Парсы тіліндегі фразеологизмге кезек берсек, олар біршама: *ab be ab sodan* – *су суға айналады*, яғни қайтыс болу дегенді білдіреді; *as-I baraye kas-I roxtan* – *біреу үшін ботқа даярлау*, біреуге қастандық жасау дегенді білдіреді; *qab-e kas-i-ra ba cub zadan* – *ойнау үшін асықты ұрлап алу*, біреудің көңілінен шығу деген мағынада жұмсалады; *za –e siyah-e kas-i-ra ba cub zadan* – *біреудің қарғасын ағашпен ұру*, құпия түрде біреуді аңду деген мағынаны білдіреді; *kolah de sar-e kas-I gozastan* – *біреудің басына малақай (бас күймді) кигізу*, яғни алдау, арбау, тақырға отырғызып кету мағынасынан хабар бететін тұрақты тіркес. Жапон тіліндегі жоғарыда аталған тіркестен басқа екі фразеологизмді келтіре кетуге болады, олар: *abura ga noru* – *семіру*, яғни қызығушылық таныту, бір жұмысқа құлшына кірісу дегенді білдіреді; екінші тіркестің аудармасы *көз қарашығын жеу* дегенді білдіреді, *otemata-o kishi*, мағынасы – таяқ жеу, ұрыс есту.

Бейнелі метафоралық аллофрония: *жүрегі жоқ* – Қорықпаймын түсінігі жоқтардан, *Жүрегі жоқ* адамдардан қорқамын (М.Ш.). *Ит қылу* – Қойдың жылдам баспағанына зығырданы қайнап, Зекен бәрін есіне түсіріп, қасындағыларды ит қылып, боктық астына алды (Т.А.). *Аяғы ауыр* – Апыр-ай, мына байғұста ес қалмапты ғой. Әйелі Бәтештің аяғы ауыр еді, ұл тапқан ғой шамасы деген ой басымнан зымырап өте шықты (ҚӘ). *Өкше көтеру* – Бір күні апақ-сапақта қасында төрт адамы бар Сарман келіп тоқтады. Зәрезап болған ауыл тұрғындары тығылып, қашқаны қашып, ұйқы-тұйқы болып жатқан-тын. Өкше

Проведене дослідження показало, що найпоширенішим способом творення іменників жіночого роду від відповідних іменників чоловічого роду, що називають національності, є флективний спосіб.

Флексіями, за допомогою яких творяться вищезгадані іменники жіночого роду, є -а та -η.

За допомогою флексії -а протиставлено такі пари іменників чоловічого та жіночого роду: *ο Βιετναμέζος – η Βιετναμέζα*, *ο Βούλγαρος – η Βουλγάρα*, *ο Βραζιλιάνος – η Βραζιλιάνα*, *ο Ινδονήσιος – η Ινδονήσια*, *ο Καζάχος – η Καζάχα*, *ο Μαυροβούνιος – η Μαυροβούνια*, *ο Παναμέζος – η Παναμέζα*, *ο Σλοβάκος – η Σλοβάκα*, *ο Σλοβένος – η Σλοβένα*, *ο Τσέχος – η Τσέχα*, *ο Τυνήσιος – η Τυνήσια*, *ο Φιλιππινέζος – η Φιλιππινέζα*, *ο Χαβανέζος – η Χαβανέζα*, *ο Χονγκ-κονγκέζος – η Χονγκ-κονγκέζα* тощо.

На основі проведеного дослідження можна виділити такі основні групи іменників, що співвідносяться за допомогою флексії -а, це ті пари, де іменник чоловічого роду:

- 1) має суфікс -έζ(ος): *ο Λιβανέζος – η Λιβανέζα*.
- 2) має ненаголошений суфікс -ν(ος): *ο Μεξικάνος – η Μεξικάνα*.
- 3) має суфікс -ι(ός), -ι(ος): *ο Αιγύπτιος – η Αιγύπτια*.
- 4) закінчується на ненаголошене -ός: *ο Τσέχος – η Τσέχα*.

На основі флексії -η співвідносяться такі пари іменників: *ο Αλγερινός – η Αλγερινή*, *ο Αυστραλός – η Αυστραλή*, *ο Αυστριακός – η Αυστριακή*, *ο Εσθονός – η Εσθονή*, *ο Ζαϊρινός – η Ζαϊρινή*, *ο Ινδός – η Ινδή*, *ο Ισλανδός – η Ισλανδή*, *ο Λιθουανός – η Λιθουανή*, *ο Μαροκινός – η Μαροκινή*, *ο Νιγηριανός – η Νιγηριανή*, *ο Νικαρογουνός – η Νικαρογουνή*, *ο Παραγουνός – η Παραγουνή* тощо.

За допомогою флексії -η протиставляються тільки ті пари іменників, у яких іменник чоловічого роду закінчується на наголошене -ός: *ο Ουαλός – η Ουαλή*, серед цієї групи найбільшу кількість становлять іменники жіночого роду, протиставлені іменникам чоловічого роду, що мають наголошений суфікс -ν(ός): *ο Λετονός – η Λετονή*.

Суфіксальний спосіб використовується для творення іменників жіночого роду на позначення національностей та територіальної належності поза межами Греції за допомогою наступних суфіксів:

- 1) -ισσ(α): *ο Κεννάτης – η Κεννάτισσα*, *ο Κορεάτης – η Κορεάτισσα*, *ο Κροάτης – η Κροάτισσα*, *ο Μαυροθαλασσίτης – η Μαυροθαλασσίτισσα*, *ο Μικρασιάτης – η Μικρασιάτισσα*, *ο Σαουδάραβας – η Σαουδαράβισσα*.

Сюди відносяться переважно іменники жіночого роду, утворені від іменника чоловічого роду з суфіксом -τ(ης).

- 2) -ίδ(α): *ο Γάλλος – η Γαλλίδα*, *ο Γερμανός – η Γερμανίδα*, *ο Λευκορώσος – η Λευκορωσίδα*, *ο Πορτογάλος – η Πορτογαλίδα*.
- 3) -ίν(α): 1 пара іменників: *ο Αιθίοπας – η Αιθιοπίνα*.
- 4) -άλ(α): 1 пара іменників: *ο Τούρκος – η Τουρκάλα*.

Існує також єдина пара іменників, яка протиставляється за допомогою аналітичного (артиклевого) способу: *ο/η Αγγλοσάξωνας*.

Дуже поширеним явищем є наявність варіативних форм іменників жіночого роду. Вони можуть траплятися тоді, коли наявна варіативність форм іменників чоловічого роду. У такому випадку такі варіативні форми звичайно розрізняються за функціональним стилем уживання: *ο Καναδός/розм.Καναδέζος – η Καναδή/розм.Καναδέξα, ο Πολωνός/розм. Πολωνέζος – η Πολωνή/розм. Πολωνέξα, ο Πορτορικανός/розм.Πορτορικάνος – η Πορτορικανή/розм. Πορτορικάνα*. Іноді форми чоловічого роду існують паралельно без розрізнення за функціональним стилем, так само паралельно існують і відповідні іменники жіночого роду: *ο Μεξικανός/Μεξικάνος – η Μεξικανή/Μεξικάνα*.

Значно менш частішими є випадки, коли існують паралельні форми жіночого роду, тоді як у чоловічому роді існує лише одна форма: *ο Αλβανός – η Αλβανή/Αλβανίδα, ο Ελβετός – η Ελβετή/Ελβετίδα, ο Ισπανός – η Ισπανή/Ισπανίδα, ο Νορβηγός – η Νορβηγή/Νορβηγίδα, ο Νεοζηλανδός – η Νεοζηλανδή/розм.Νεοζηλανδέξα*.

Можливими також є випадки, коли існує три паралельних форми у чоловічому та відповідно жіночому роді, з яких лише одна розрізняється за функціональним стилем вживання: *ο Σικελός/Σικελιώτης/розм.Σιτσιλιανός – η Σικελή/Σικελιώτισσα/розм.Σιτσιλιάνα*.

Поодинокі трапляються випадки, коли у чоловічому роді відбувається розрізнення варіативних форм за стилем мовлення, а у жіночому роді наявна лише одна форма: *ο Αργεντινός/розм.Αργεντινός – η Αργεντινή, ο Σάρδος/Σαρδηνός – η Σαρδηνή*.

Література:

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. – К., 2004. – 398с.

2. Λεξικό για το σχολείο και το γραφείο / [Μπαμπινιώτης Γ.]. – Αθήνα, 2004. – 1263 σ.

Қайыпбаева А.

филол.г.к., доцент.

А. Байтұрсынов атындағы ҚМУ, Қостанай, Қазақстан.
/М.Жұмабаев, І.Жансүгіров шығармалары негізінде/

ПОЭЗИЯДАҒЫ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ИНВАРИАНТТАРЫ

Қазақ халқы, ауыз әдебиетінің әр түрлі үлгілерін тудырып, солар арқылы тұрмыс-тіршілігінің әр алуан жақтарын суреттеген; қоғамдық өмірін, дүниеге көзқарасын, таптық күресін, арман-мүддесін, т.б. бейнелеп көрсеткен. Осы негізде

қартайғандар менің жасыма келсе не халде болады екен... (Ғ.С.). *Қу бастан қуырдақтық ет алады* – Бұл күнде Жігіттектің бұрынғы басшылары – Бөжей ғана емес, Байдалы, Түсіп те қайтыс болған. Енді ел сөзіне ие болып, біркелкі жас буын шығып еді. Олар: Бөжейдің балалары Жабай, Әділ. Сонан соң жаңа пері боп атанған табанды, қырыс Бейсембі. Және қу бастан қуындақтық ет алады дейтін, қансүлік Әбділда болатын (М.Ә.). *Қырықтың қылауынан* – Төргі үйге кіріп шыққан кемпірдің күңіреніп сөйлегені естіліп тұр. Жасаған-ай, оң толғағын бере гөр. Қырықтың қылауынан қалған қарашығым-ай. Ақжолтайым болса екен! – деп, Жәнібектің қасына отыра кетті (Қ.Ж.).

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

4. Шалабаев Б., Қазақ көркем прозасының тілін зерттеудің ғылыми теориялық негіздері. Алматы: «Рауан», 1997, Б-8

5. Жүсіпов А., Қайшылық: түсініктің тарихи даму үрдісі, лингвомәдени көзқарас. Материалы IX Международной научно-практической конференции «Aktualni vymozenosti vedy -2013», 27.06-05.07. 2013 roku, Praga, pp. 46-49.

Жүсіпов А.Е. ф.ғ.к., Абдрахманова А.Е. ф.ғ.к.,

Носиева Н.К. ф.ғ.к. Қабиева А.Ш.ф.ғ.м., Жүсіпова Ә.Р.

«С.Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық университеті» АҚ

ПАРАДОКСТЫҢ ҚАЗАҚ, ОРЫС, БАШҚҰРТ, ПАРСЫ ТІЛДЕРİNДЕГІ ҚОЛДАНЫСЫ

Парадокс түрлі тілде бір-бірінің мағынасын ашатындай, не болмаса ұқсас мағынада жұмсалатыны белгілі. Әлемнің тілдік бейнесіндегі мақал-мәтелдің, адам бойындағы түрлі қасиетті сипаттауға бағытталған тұрақты тіркестер мен сөздер қай тілдің болмасын қорында жеткілікті. Осы мақалада бірнеше тілдегі ұқсас парадокстарға тоқталуды жөн көрдік [1;2;3;4;5;6;7].

Башқұрт тілінде кездескен тіркестердің ішінен *ауызы көрәк менән тешкан – ауызы күрекпен тесілген*, яғни өсекші мағынасында; *ауыз эсендә бутка бешеру – аузында ботқа пісірген*, яғни түсініксіз сөйлеу, міңгірлеу деген мағынада; *былтыр үлгән ябалақты быйыл атып алу – былтыр өлген жапалақты биыл атып алу*, яғни баяғыдан белгілі нәрсе туралы ой қозғау деген мағынадағы фразеологизмді мысалға келтіруге болады. Парсы тіліндегі тіркестің мағынасы *dast az pa deraztar bargastan – аяқтан ұзын қолымен оралу*, яғни аузы құрғап қайту, аузын құр шөппен сүртіп қайту дегенді білдіреді. Араб тіліндегі *yamʿi mikabban ʿala wajihī – бетін жауып келе жату*, яғни көрмес түйені көрмес, көз алдындағыны көрмей қалу деген мағынадан хабар береді де, *saqata s-sama u – аспан құлады*, яғни жауын жауып өтті

Жоғарыда аталған жаһандық категориядан басқа пропозиция субъектісі предикатын білдіретін жеке категория бар [1]. Осы предикаттың (жеке категорияның) күтілетін предикатпен сәйкессіздігі, нәтижесінде субъектінің семантикалық және прагматикалық сәйкессіздігінен қайшылық туындайды [2]. Оларға жеке-жеке тоқталатын болсақ, төмендегідей: (а) *Сапа мен санның қатынасы. Ағаш артынан орманды көрмей қалу, бір жарым адам*, яғни өте аз деген мағынада. (ә) *Тұлғаның жармақтануы (екіұштылық) – өзінен өзі қашу, мен мен емеспін*; (б) *Неантнизация (яғни жойылу, жоғалу) – жейденің жеңіндей, тулақтай* (өте аз деген мағынада).

Эллипсис: табаны жалтырады – Табанымды жалтыратайын деген ой сап ете түсті (ЕК). *Табан тайдыру* – Ұлықтан сайлау жасай алмайтыны айдан анық еді. Енді бөгелместен табан тайдырып, Семейге қарай жөнелу қажет(М.Ә.). *Табан таймай* – Ерліктің, ептің үлкені бопсаға шыдау екеніне көзіміз жетті. Жүрек қобалжымай, табан таймай қасқайып тұрып салысуға шыдастық (М.Ә.).

Мағынасыздық: үріп ауызға салғандай – Өзі жоқта кемпірі өліпті... (Дулат) қазір үлкен ұлының қолында. Үріп ауызға салғандай немерелері бар. Ендігі алданары – солар(Қ.Ж.). *Жұтып қоярдай* – Өзге жаяу қалған балалар атты, тайлы балалардың жарысқанын қызық көріп, сондарынан шуласып жүргенде, Нұртайжұтып қоярдай уылжыған қызға көзі түсіп біраз тұрды да, үйге кіріп жер бауырлап жатып алды(Ғ.С.). *Желкесінде көзі бар* – Мансап десе, ішкен асын жерге қоятын, біреудің лауазымынан ләззат алып, шоғына жылынып күн көретін осындай желім ауыз, құнарсыз қулар қайдан пайда болды екен? Онысымен қоймай өзінің желкесінде көзі бар дерсің, тегі... (Қ.Ж.). *Ешкінің құйрығы көкке, түйенің құйрығы жерге жеткенде* – Мен өзім қазақ қыздарының мектеп бітірген бойда оқуға түсіп, бір мамандық алып шыққанын мақұл көремін. Әйтсе де, ешкінің құйрығы көкке, түйенің құйрығы жерге жеткенде көресің деген қауесет сөздер де шаршатып бітті(С.Б.).

Уәжді жәнсіздік, қисынсыздық: – көзі шарасынан (ұясынан) шығу – Қара бала қарғып тұрды орнынан, қызараңдап үлкен көзі шарасынан шыға жаздады(Ғ.Мұс.). *Бит терісінен биалай тоқу* – Есен аға кешіріңіз, мен сіздің көзіңізге көрінуге бетім шыдамай жолықтастан кеттім. Бәрін кейін толықтай жазармын деп ойлайды. Бит терісінен биалай тоқыған ағасын ренжіткені есіне түсіп өзін қоярға жер таппай басы салбырап келе жатыр... (М.И.). *Аяғы аяғына жұқпау, аяғы-аяғына тимеу, аяғы жерге тимеу* – Мұнда келгелі Еламанның аяғы жерге тимеді (Ә.Н.). *Қашпаған қашардың уызын ішу* – Таяның жүзінде иненің жасуындай да реніш жоқ. Үйдің тарлығы, тұрмыстың нашарлығы – сондайдың бірде-бірі оның қаперіне де кірмейді. Сәкеннің қашпаған қашардың уызын ішкен әңгімесі есіне түсіп сәл күліп алды да, тағы да тәтті ойға шомып кеткен (М.И.). *Уақытынан ерте (жасына жетпей) қартайған* – Өзің жоқта олардан көрген қорлықты, міне, жетпістен асып, сексенге жақындадым, әлі ешкімнен көргем доқ, – деп зарлайды кәрі би ұзақ жүріп сағындырып келген баласына ... – Жауырды жаба тоқыдым. Іштей қайнадым. Сені көрер күнге жеттім, әйтеуір. Жасына жетпей

туған және ауызәдебиетінің күрделі бір түрі деп халықтың мақал-мәтелдерін айтамыз [1,78].

а) Мақалдар көбінесе ауыс мағынада жұмсалып, тілімізде бейнелегіш мәнерлілік қызмет атқаратыны белгілі. Бұған мысалды Ілияс Жансүгіровтен келтірейік:

Ашудың жағасынан ақыл алды,
Жынды ашу қалды әлсіреп, қалбалақтап
Арс етіп сырт айналды ашу шорқақ,
Жалт етіп шықты бұққан мейірім қорқақ [I.Ж., 126].

Ілияс мақалдардың жалпы халықтық формадағы қалпын сақтамай, тек мазмұнын ғана сақтаған. Сол қолың ұрыс бастаса,

Оң қолың арашашы болсын, немесе «Ашу-дұшпан, ақыл-дос, Ақылыңа ақыл қос!»,-деген мақалдардың мазмұнын іске асырып, халықтың бай тәжірибесінің түйінінен өлен шумағын тудырған. Ашу мен ақылды адам түрінде бейнелейді де, соңғы жолдарға кереғар ұғымдарды бетпе-бет қойып, ашуды «арс етіп» тіркесі және итке тән құбылыспен, ұғымның сипатымен шендестіруді, яғни айшықтаудың бір түрін пайдаланып, халық тіліндегі жоғарыдағы мақалдардың мазмұнын санамызға қатарластыра енгізіп, суреттейді.

ә) Мақал-мәтелдер өлең ішінде тура мағынада қолданылып, мәнерлілікті арттырып ерекшеленеді. Бұған мысалды Мағжан Жұмабаевтан келтіреміз:

Жабыны тұлпар қылам деп,
Қарғаны сұңқар қылам деп,
Талайдың ісі шала ғой [М.Ж., 91].

Бұнда халық тіліндегі мақал сол қалпында алынған. Бірақ, «жабының жол бұзатын жорғасындай» деген тіркесті еске алсақ, жабыдан тұлпар шықпаса да, жол бұзатын жорғалар болғанын, заты асылдың өлігін көрсе, көзін шұқымас «ала қарғалардың» да бар екеніне күмәнданбаймыз. Бұл халықтық қолданыста бар, Мағжан ақын өлеңге кіргізген жоғарыдағы мақалды жоққа шығару емес, реті келгенде бұлай да болуы мүмкін-ау деген ойды білдіру.

б) Мақал-мәтелдердің авторлық-стильдік инварианттары жайында. «Паремиология – мақал-мәтелдер мен әр алуан қанатты нақыл сөздерді жан – жақты зерттеуге байланысты пайда болған тіл білімінің дербес те жаңа салаларының бірі» – дейді ғалым. Ә.Қайдаров [2, 221].

Ғалымның пікірін онан әрі жалғастырсақ, мақал-мәтелдердегі тұлғалық тұрақтылық, сайып келгенде, оның біртұтас мағынасы мен мазмұнына тікелей байланысты. «Мақал-мәтелдердің осылайша түрлі өзгерістерге, тұлғалық модификацияларға ұшырауы салдарынан пайда болған, тіл практикасында бір-ақ» рет қолданыс табатын түрлерін инварианттар деп атаймыз, – дейді ғалым Ә. Қайдар.

Мақал-мәтел инварианттары бірде олардың компоненттеріне инверсия жасау арқылы, бірде оларды түсіріп, эллипсис түрінде айту арқылы, бірде дербес екі түрлі мақал-мәтелдің элементтерін өзара шебер

қиыстыру арқылы т.б. жолдармен жасала береді. Бұл өзгерістерді мақал-мәтелдердің авторлық, стильдік инварианттарынан айқын көруге болады.

в) Мақал-мәтелдердің жеке элементтері ғана сақталатын инварианттарға. Бұған мысалды Ілияс Жансүгіровтен келтірейік:

Бөріні бөрік астынан білмей қалды

Ойнақтап өте берді жау алдынан [І.Ж., 63].

Бұл халықтық қолданыстағы мына мақалдың негізінде құрылған;

Бөрі жоқ деме, бөрік астында

Жау жоқ деме жар астында.

Енді бір мысалды Мағжан Жұмабаевтан келтірейік:

Табылмас аузына су тамызушы.

Өзінің тар етігін кең көрмесе. [М.Ж., 23].

г) Қосалқы компоненттермен кеңейтілген инварианттар.

Бұған мысалды Ілияс Жансүгіровтен келтірейік:

Дегендей: шешен-дауға, батыр-жауға.

Жүйрікті – бәйгеге деп, бағалауда [І.Ж., 27].

Мағжан, Ілияс мақал-мәтелдерді ұғымға түсініксіз етіп жеткізбеу үшін өлең ішіне аз – мұз өзгеріспен енгізсе де, ісі қазақ атаулыға түсінікті синонимдерін пайдалана отырып, қолданған. Мақал мен мәтел жай сөз емес, ол-сөз атасы, сөз көркі, тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні, қысқа болса да нұсқа сөз. Ауыз екі тілде болсын, жазу тілінде болсын дәл мақал-мәтелдей сөзге сараң, мазмұнға бай ешбір шығарма жоқ десек қателеспейміз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Әбілқасымов Б.ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы қазақ әдеби тілі. Алматы-1982ж. 26 б.

2. Қайдаров Ә.Т. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. -Алматы, 1998. -304б

Saduova A., Latanova R.U.

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

BORROWINGS IN THE ENGLISH MODERN YOUTH SLANG

With the possible exception of technology-related jargon, young people's coinages are now probably the richest source of new language in the English-speaking world. The slang of pre-teens, teenagers, students and young adults uses all the techniques of the world's most influential language in a riot of creative exuberance. Their codes are used to create in-groups and to keep out the too-old and the terminally uncool, but also just to celebrate being young, gifted – and slack. Youth's poses, fads and fashions are not just comical, provocative and innovative, but since the 1950s have been a

Жүсіпов А.Е. ф.ғ.к., Абдрахманова А.Е. ф.ғ.к.,

Носиева Н.К. ф.ғ.к. Кабиева А.Ш.ф.ғ.м., Жүсіпова Ә.Р.

«С.Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық университеті» АҚ

ПАРАДОКСТЫҢ ЖАСАЛУ ЖОЛЫ: АБСТРАКТ ТҮСІНІКТЕР

Абстракт түсініктер. Дербестену: уақыт өлтіру – Әншейінде у тілді Жомарт қазір зығырданы қайнаса да, аузын баға қалған. Уақыт өлтіру үшін анымынаны шалып қана отыр (Т.Қ.). *Ұяты оянды* – Бірі қырт, бірі дарақы, мақтаншак, бірі ұр да жық, даңғой атанғанда, осындай көп жиын үстінде масайып атақ алатыны бар-тын. Осы жолы ұяты оянды ма қалай, кім білсін, елден ерек ерте келіп отырғанына жұрт таң қалысты (Т.Қ.). Парсы тілінде *sab-ra sobh rasandan* – *tүнді таңға жеткізу*, яғни, уақыт өткізу деген мағынадағы сонымен қатар, *margra be cesm-e hod didan* – *өлімді өз көзімен көру*, яғни, өлім аузында болу, ажал аузынан алып қалу мағынасындағы тіркес кездеседі.

Материалдану: жеңіл жүріс – Өке қаншама ағынан жарылдым дегенде де әлде бірденелерді бүгіп қалған. Әрине ол Сәуленің жеңіл жүрісі туралы әңгімені әлдеқашан естіген (Р.Т.). *Жаны мұрнының ұшына келу* – Жаны мұрнының ұшына келе үш рет ауырды (Ғ.Мұс.). *Жаны көзіне көріну* – Жаны көзіне көрінген Сайран: – Шекер жаным, Шекертай, – деп тәуір-ақ жалынып көрді, бірақ Шекер үн қата қоймады (Ә.Ә.). *Жанын жаһаннамға жіберу* – Отырған жерінде мойныңды шілде бұрап алайын ба, қоян жүрек қорқақ? Кәне сақтанып көрші, жаныңды жаһаннамға жіберейін! – деп тұра ұмтылды (Қ.Ж.). *Жанын көзіне көрсету* – Бақсыбайдың әлгі оқыс қолқасы не? Сонда ұл қылам деді ме, құл қылам деді ме Нұрнанымды?... Бес байталдың терін бұлдап жанымды көзіме көрсеткен-ау, ә? (С.См.). *Жанын қоярға жер таппау* – Салқын қораға үйренген Ахметтің ала биесі жанын қоярға жер таппай тұр (Ғ.Мұс.). *Жанын салу* – Мұндай адамды өз жұмысына жанын салады, жақсы көреді деп мақтауға болады, өмірдің өзге тілегінде жұмысы жоқ деп кінәлауға да болады (Ғ.Мұс.). *Сақалын сату* – Пайдаға кенелемін деп арын сатып, сақалын сатып жүрген ақсақалдарды қайтерсің... (ЖА). Ақымақ баладан сақалын сатқан шал жаман (АӘ). *Зәресі (зәре-құты) зәр түбіне кету* – Түні бойы ұйықтай алған жоқпын, зәрем зәр түбінде (Ғ.Мұс.). *Зәр (зәре) иманы қашу (қалмау)* – Дәу қызыл қасқа өгіз өкіріп, мандайымен жер сүзіп, айбат шегіп жүр. Қасқыр шапты ма деп Саматтың зәре-иманы қалмады (Б.Т.). *Иманы ұшып кету* – Бір-біріне отты шала лақтырып, адамның иманын ұшырды (І.Ж.). *Үрейі ұшу* – Хаттың сөзінен үйдегілердің, әсіресе, ояз бен оның әйелінің үрейі ұшты (С.М.). Башқұрт тілінде *күнеленде кінә тот* – *жаныңды аш*, яғни тосарсың, күткенің сол ма деген мағынадағы, *ақыл өлшекәндә урыныңды булмаған* – *ақыл үлестіргенде орнынан табылмаған*, яғни аздап жетіспейді деген мағынадағы тіркес кездеседі.

алмау мағынасына жақын мәнде жұмсалатын тіркес. Бала кезімнен бірге өскен Сәуле момын, қой аузынан шөп алмас, ал мен болсам керісінше шаш ал десе бас алатын қыз едім. Сөйтіп жүргенде аяқ астынан қанатым қырқылды емес пе? (АБ). *Көзсіз өгіз, көзсіз бұқа* – топас, әумесер мағынасында жұмсалады. Бұл тіркес жергілікті қолданыстағы тіркес болуы да мүмкін. Мысал ауызша әңгіме кезінен алынған (мұғалімнің балаларға ұрысқан сәтінен үзінді). *Көзсіз өгіздер*, бастарында бір грамм ми жоқ, сабақтан қашу деген өнерді қайдан шығардыңдар (ауызша әңгімеден). Парсы тілінде *ba dom-t hod gerdu sekastan – құйрығымен грек жаңғағын жару* деген тіркес кездеседі, яғни қуанышында шек жоқ, жерден жеті қоян тапқандай қуану мағынасында жұмсалады.

Қимылдамау (заттану): тас бауыр – Осы қарағыма өзгелердің тас бауыр қатыбас мінезін бере көрме деген еді (М.Ә.). *Тас бұркену* – Тас бұркеніп жатып алдым (О.Б.). *Тас жүрек* – Осы ұзақ жолында Сәрсен ешкімнің үйіне де қонаған жоқ. Қонаға келіп түскен үйде таң сібірлегенше әңгімемен отырды да: – Таң салқынымен біраз жерге барып қалса қайтар еді? – деп жолдастарына қарады. Қасындағы тас жүрек міз бақтастан отыра берді. (А.Х.). *Тісін қайрау* – Біз сол үшін найманға кектеніп, енді қалай өш аламыз деп тісімізді қайрап жүргеміз (М.Ә.). Парсы тілінде *del dadan va olve gereftan – жүрегің беріп, бүйрегің алу* деген фразеологизм бар, оның мағынасы – әңгімешінің ырқына көніп, әңгімеге елтіп кету, аузын ашып, көзін жұмып әңгімені қылып етпестен тыңдау. Жапон тіліндегі мына тұрақты тіркесті де айта кетуге болады, *hidanima-e-ni naru – түйреуіш болу*, яғни жұмысын өте нашар орындау деген мағынада жұмсалады. Башқұрт тілінде де осы типтес тіркестер жиі кездеседі: *күзле бұқан – көзді түбір* (ағаштың түбірі), топас, әңгүдік деген мағынаны береді, *ауыззы сөйгә әлеу – аузын шегеге ілу*, ашығу деген мағынаны береді, ал *бешмәгән бәрәңгә– пісеген картоп*, басқа сор болу мағынасын беретін фразеологизм.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Жүсіпов А., Қайшылық: түсініктің тарихи даму үрдісі, лингвомәдени көзқарас. Материалы IX Международной научно-практической конференции «Aktualni vuzmozenosti vedy -2013», 27.06-05.07. 2013 roku, Praga, pp. 46-49.
2. Колесников Н., Омонимия в предложении и вопросы ее устранения (на материале русского языка). Докт.дисс., Тбилиси, 1967.-С57.
3. Исаева Л., Семантическая двойственность синтаксических отношений в современном русском языке. Дисс.канд.филол.наук. Ростовна Дону. 1989. 160с.

sort of ‘social laboratory’ in which new ways of thinking and behaving are experimented with.

While speaking, reading literature, listening to the texts and dialogues we realize that there are certain words and phrases that have not been learned seriously in compulsory school yet, but are used actively by speakers, especially by young people. They are slang words.

Nowadays slang is more frequently used by native speakers and new words are permanently appearing in the languages. Very often, the translation of the text, containing slang, is difficult for the students of school, that is why we think it is urgent to study this type of language more thoroughly. Moreover, when we use slang in our speech, it becomes less scientific and more distinct, it approaches to the natural teen’s communication style.

The history of the twentieth century was really one of quick changes and many important events. For instance, the two World Wars that took place in that very century, particularly in the first half of it. There took place no military action in the land of the USA, but the country participated in both of them, and that brought a lot of changes in all the aspects of life. Many Americans went to the front, and those who were lucky enough, came back bringing new phenomena with them. These events also were connected with the language, new words, new expressions, new ways of pronunciation, etc.

Another way of the influence of the African culture was the appearance of jazz music in New Orleans. Actually, its formation has started long ago, but its final definition as «jazz» was in the twentieth century. That’s why we often meet the phrase «Jazz age», used instead of the twentieth century. Jazz was influenced by both American and African cultures, and this was also a means for formation of a «new» type of language, called the slang. The twentieth century is known to be one of the flourishing times for the USA (called the time of progressivism), so, the social improvement also did its work in changing the culture, as well as the, shall we say, technical production. So, we see under what circumstances was formed the American slang of the twentieth century. Here is the chronological history of the slang during the previous century. In the years of 1900-1919 the term «23 Skidoo» was introduced into the language, and this is believed to be the first national slang term. This phrase was used to mean «ok; good; See you later» and so on. This age is thought to be the «Flappers» age: flappers were women, who wore fashionable clothes, had short hair and were interested in modern music and new ideas. So, in 1920-1930-s the flappers’ age lets its place had by the jazz age. In 1920-s times were really good for the US. Literature was captured by Fitzgerald. The early 1930-s were depression years, times were tough. But the second half of it is known as the age of swing and big-band jazz. America was flourishing, and good cheer was needed, people began «singing and dancing». That is the reason of the first appearance of the bands, made up by the Black people. So, slang was greatly influenced from the Blacks culture [2, p.121].

Much slang was based on male war interactions. But after the World War II, America experiences good times («Happy Days Are Here Again»-number one song of those times). In this period such terms as drooly, pappy, swoony, BTO (big-time operator), PC

(prince charming), appeared to mean an attractive man. 1950-s were actually happy times, though, we can say that young were «restless». They rejected parents and this found its way to the literature (Salinger «The catcher in the rye», Brando «Wild One», Dean «Rebel», Elvis «Jailhouse rock» and so on). Slang was generally used by the young ones, and this fact also can convince that slang was a way of understanding the youth. Then, the Beatnik movement exploded. They wore black, drank coffee and read poetry. Terms like «hipster; daddy-o, cat, dig» came along. In 1960-s people ceased to think conservatively. Rock music peaked, and the so-called «Hippie» style came along. New terms like «to chill; hang; veg; jell; kick it; ease» are found mentioning «to do nothing» [3, p.77].

1990-2000s are the times that have been good-strong economy, no world wars, high college rates. Three major influences in this age were pop culture (TV & movies), computers/technology, hip-hop. Terms like «biscuit; burner; heater; joint; steel; toast» to mean «guns». New types of greeting came along: «How you doing.» hats up». New terms were admitted also for money: bones, Franklins, G's, jacks, yard, clout. As rap began airing, new words appeared for rap-singing: break, bust, chat, comp, freestyle, kick, rip, etc. So, summing up what is said above, we should stress that many words are cyclical and reincarnated. This fact comes to prove that all generations are alike, as they are interested in the same things, when young.

The slang formation is connected with the history of the country. In the 1930s the language of jazz-musicians influenced the American youth slang.

Axe – a jazz musician's instrument;

Ear candy – pleasant music;

Sax – saxophone.

There were some changes in the language after the World War I, for example:

Cap – a bullet;

Bust a cap – shoot with a gun;

Loaded with lead – shot by gun.

In the 1950s and 1960s, the slang of American teenagers was shaped in large part by fast-talking AM radio disk jockeys. In the 1980s, hip-sounding video-jockeys on MTV joined the ranks of slang instructors; their language was also heavily influenced by the African-American street. In recent decades, much of middle class white adolescent slang has been adopted from both African-American speech (often rap or hip-hop). Another source for youth slang is, surprisingly, the slang graveyard of generations past. When teenagers in the mid-1960s jumped onto «groovy» and «boss» as primary adjectives of strong approval, they were simply recycling rejects – from the 1940s in the case of «groovy» and the 1970s in the case of «boss.» When the youth of the seventies embraced «sweet» as their adjective of praise, they unknowingly harkened back to teenage slang of the 1930s [1, p.175].

In some cases slang may provide a needed name for an object or action (walkie-talkie, a portable two-way radio; tailgating, driving too close behind another vehicle), or it may offer an emotional outlet (buzz off! for go away!) or a satirical or patronizing reference (smokey, state highway trooper). It may provide euphemisms (john, head,

Етікші бізге жарымас – балық суда жүріп шөлдейді, орыс. *сапожник ходит без сапог*; баш. *утексенең итеге тишек, тимерсенең балтаһы китек* – етікшінің етігі тесік, ұстаның балтасы кетік; *тимерсе бысаққа йәлсемәс* – ұста пышаққа жарымас; ағыл. *the coddler's wife is the worst shod* – етікші әйелінің етігі жоқ (басқалардан кем киінген).

Көріп отырғанымыздай, қайшылыққа негізделген тіркес, парадокс сөздің түрлі тілдегі көрінісі мәдени, этникалық тұрғыдан ортақ бағытта екендігін мысалдардан аңғардық.

Халықтар тілінің қоғамның даму барысындағы атқаратын қызметі өте зор, өйткені ұлттық мәдени дүниенің даму деңгейі тілдің даму шеңберімен тығыз байланысты. Ал осы әдеби тіл байлығы мен мәдениетін, көркемдігі мен бейнелілігін арттыратын лексикалық категория – мақал-мәтел [2]. Мақал-мәтел қалыптасуына белгілі бір жағдаят негіз болады да, әр халықтың мәдени дәстүрі, әдет-ғұрпы, ортасы, діни наным мен дүниетанымы, психологиясын көрсетеді [3].

Бұл мақал-мәтелдің басқа мәдениет қорынан ерекшелігі көлемі жағынан қысқа, мазмұн жағынан тереңдігінде ғана емес, көңілге ерекше қонымды, ұжымдылығында және барлық халыққа бірдей ортақтығында.

Қайшылыққа негізделген тұрақты тіркес жаһандық категориясының сәйкессіздігін әлсіз (жұмсақ) қайшылыққа жатқызамыз. Әлем нысанының жаһандық категориясының төрт түрін алып көрсетуге болады. (1)өлі нысан; (2) жануар;(3)адам;(4)абстаркт түсінік[5].

Алғашқысына жататын: *жынды ақша* – бұл орыстың «бешеные деньги» фразеологизмінің аудармасы екені дау туғызбайды. Жынды ақшаның буына мас болған «жаңа қазақтың» телпектері теріс айналғанын тарихтың өзі көрсеткен жоқ па?(К). «Өлі үй» – бұл тұрақты тіркестің де көршілес елдің «мертвый дом» тіркесіне балама ретінде алынғанын айта аламыз. Өлі үй емей не, мазардан қай жері артық бұл қу моланың? (ЖА). Бұл жерде дербестеу және анимацияға негізделген қайшылықты көріп отырмыз. Араб тілінде осыған ұқсас тамаша тіркес бар, *дахикати I-'ardu* – «жер күлді», яғни *жер жемісін әкелді* деген мағынада жұмсалған.

Екінші топтағы қайшылық жануарға қатысты құрылған. Қазақ тілінде бұл топқа жататын тұрақты тіркес байқалмады. Орыс тіліндегі «медведь на воюводстве», «заяц во хмелю» тіркестерін алуға болады.

Үшінші топ, *адамға қатысты қайшылық*. Бұл қайшылық қимылдау мен қимылдамау (бейанималдану) яғни, заттануға негізделген.

Қимылдану (анимация) – (біздің жағдайда, жануарға айналу) – құйрығын бұтына қысу, бұл тіркес қорқып қашу мағынасында жұмсалады. Ардақтың зәре-құты қалмады, оның үстіне «қорыққанға қос көрінері» бар, құйрығын бұтына қысып қашты дерсің... (А). *Күзгі әтеш* – аузында уызы кеппеген, аузынан ана сүті кетпеген, жас деген мағынада жұмсалған. Бесіктен белі шықпай жатып, мынауың әңгіме соғып әкетіп барады ғой, күзгі әтеш неме!...(А). *Қанаты қырқылды* – салы суға кету, демеушісі, көмек күтер адамы жоқ, дегеніне жете

Жүсіпов А.Е. ф.ғ.к., Баймағамбетова К.Н. ф.ғ.м., Болатбаева З.,
Оралова Г. ф.ғ.м., Жүсіпова Ә.Р.

«С.Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық университеті» АҚ

ПАРАДОКСТЫҢ ТУЫСТАС ЕМЕС ТІЛДЕРДЕГІ САЛЫСТЫРМАЛЫ СИПАТЫ

Мақал-мәтелдің парадоксы семантикалық және прагматикалық деңгейде туындайды. Семантикалық деңгейде парадокс туындатушы логикалық қайшылық мәтін ішінде, ал прагматикалық қайшылық – мәтін мен мәнмәтін әрекеттескен кезде туындайды [1].

Үндемегеннен үйдей пәле шығады – орыс. *тихая вода берега помывает; тихие воды глубоки; в тихо омуте черти водятся*; баш. *йүкә шына имән яра* – тынық су жағалауды шаяды; *тымьк күлдә корт үйнай* – тынық көлде сайтан жүрер; *тәрән йылға тың аға* – ақырын дауыс алыстан естілер; ағыл. *still water are deep* – тынық су терең болар; суах. *ki nya kingi kina mshindo mkuu* – терең тыныштықта шу мол (жаңалық болмаса, жамандық күт, тынық көлде сайтан жүрер).

Жаман айтпай жақсы жоқ – орыс. *Не было бы счастья, да несчастье помогло; нет худо без добра и добра без худа*; баш. *Искеһез яны булмас, ямансыз якшы булмас* – жамандықсыз жақсы жоқ; *ямансыз яхши булмас, яхшысыз яман булмас* – зұлымдықсыз – жақсылық, жақсылықсыз – зұлымдық жоқ; жап. *сонситэ току торэ* – шығыннан да пайда көр (біреуін жоғалтсаң, келесіні табарсың); ағыл. *every (dark) cioud has a silver lining* – әр бұлт күміспен апталған (жамандықсыз жақсы болмас); *it is an ill wind blows nobody good* – жақсылық әкелмес желден не қайыр (жамандықсыз жақсы болмас); суах. *kipya kinyelmi kingawa kidonda* – жара болса да, жаңаның аты жаңа (не істелсе де, жақсылыққа).

Асықпаған арбамен қоянға жетер – орыс. *тише едешь – дальше будешь*; баш. *ашыкһаң да, капаланма* – асықсаң да аптықпа; *һин ашыкһың, ул кабалана* – сен асығасың, ол аптығады; *әркән барған тиз житә* – ақырын жүрсең, тез жетерсің; *ашыкһаң, соңға каласың* – асыққан – кешігер; ағыл. *make haste slowly* – ақырындап тездет; *more haste, less speed* – асыққан сайын жылдамдық тежелер; жап. *tanki-wa sonki* – асықсаң – күлкіге қаларсың; суах. *pole pole ya kobe humfisha mbali* – тасбақаның баяулығы алысқа өрмелеп кетуіне кедергі емес.

Қойшы көпте қой арам өледі – орыс. *у семи нянек дитя без присмотра; где много пастухов, там овцыдохнут*; тат. *Ирләр күп болса, утын юк; хатынның күп булса, су юк* – бұл жерде, қазақтың «еркек көп болса, отын жоқ, қатын көп болса, су жоқ» деген мақалына сай. Жап. *kiyobimbo* – он саусағынан өнер тамған адам бір өнерді де тереңінен білмейді, алтын қолды адам кедей; *tagei wa mugei* – бәрін істей білу – ештеңе істей алмау дегенді білдіреді; ағыл. *too many cooks spoil the broth* – аспаз көп болса ботқаны бүлдірер.

can, and in Britain, loo, all for toilet, itself originally a euphemism), and it may allow its user to create a hock effect by using a pungent slang expression in an unexpected context. Slang has provided myriad synonyms for parts of the body (bean, head; schnozzle, nose), for money (moola, bread, scratch), for food (grub, slop, garbage), and for drunkenness (soused, stewed, plastered).

Slang is a core element and an inalienable feature of a youth culture. It is an international phenomenon so there is a certain interrelation and interpenetration of it throughout the world. For example, American and African-American slang differ from each other, but they have some things in common. So young people widely use slang in their speech. The youth slang is a password to all members of the referent group. This phenomenon is very interesting from the linguistic point of view, because it is like a laboratory of the language formation.

Considering all the points of the research the basic emphasis is to be made on the followings:

1. Young persons, with the help of slang, feel that they belong to the same social group.
2. Slang promotes development of a language; enriches it by borrowing from other linguistic spheres and languages.
3. Slang words and word combinations become gradually the norm of a language.
4. Slang has clear expressed humor features. Not one a single humorous story could exist without slang.

To sum it up, slang and especially youth slang, brings verities into our speech; makes it more expressive and vivid. But we should keep in mind that slang ought to be used carefully, we should know what, where, when and how to use it. So we hope this work will help students understand the meanings of some slang words and expressions and use them correctly.

References:

1. Dictionary of contemporary slang – Tony Thorne
2. Stupin L.P. Dictionaries of modern English language. Л., 1984.-121с.
3. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, 7-th edition, 2008

Санжар Мырзьяров Жаңбырбаевич

магистрант 2 курса, Институт полиязычного образования

КазНПУ имени Абая

(г. Алматы, Республика Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕРМИНОВ РОДСТВА НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ

Аннотация: В данной статье рассматриваются наименования многозначного, часто используемого терминов родства в таких разноструктурных языках, как английский и казахский. Затрагиваются проблемы перевода, анализируются суждения лингвистов о наименованиях терминов родства.

Ключевые слова: терминов родства, культура, трансформация, лексикология, лексикография, семасиология, семантика, типология.

В учёной среде лингвистов и филологов долгое время придерживались мнения, что национально-этническая составляющая перевода присутствует в основном в предметах материального и фактического характера. Свидетельством тому служат специальные исследования, посвящённые узкому кругу проблем сохранения особенностей национально-этнического колорита при переводе. Специфика мышления каждого этноса находит отражение в языковой картине мира. Языковая картина мира этноса постоянно участвует в познании мира, задаёт определённые образы и интерпретирует воспринимаемые явления, а также формирует опыт из воспринятых отдельных ситуаций и участвует в усвоении языка. Понимание языковой картины мира, явлений и понятий, выраженных на языке этноса, является обязательным условием для успешного перевода и интерпретации специфических терминов с языка на язык.

На сегодняшний день проблема передачи языковых этнологических особенностей в процессе перевода приобрела новую направленность и актуальность. Смежные дисциплины – теория и практика перевода и лингвокультурология обусловили значительное преимущество буквального перевода текста традиционной и племенной образности перед опосредованным переводом. Наличие эквивалентов терминов при переводе служит доказательством наличия в семантике каждого языка универсальной части – общего «лингвосемантического пространства». Подобно тому, как в культуре каждого народа есть общечеловеческое и этно-национальное, так и в семантике каждого языка есть отражение и своеобразие культуры и цивилизации конкретного этноса, который обусловлен единством видения мира людьми разных культур.

Представители различных культур нуждаются в различении субъекта действия и его объекта, предмета и признака, тех или иных временных и пространственных отношений. Общеизвестный факт, что почти во всех культурах мира

Здесь уместно упомянуть еще об одной проблеме: как вести занятие – от правила к действиям или от языкового действия к правилу. Важно заметить, что при отсутствии языковой среды правило вольно или невольно начинает преобладать. Лексический запас слишком скромнен, речевое действие слишком непродолжительно, да и не является необходимым средством коммуникации. Иное положение в нашем случае в условиях языковой среды, в условиях стихийного владения родным языком. Тут, безусловно, преобладает речевое действие, а языковое правило призвало упорядочить его и дать студентам представление о системе языка.

Итак, обучение студентов в вузах в условиях языковой среды – особый случай. Это предполагает следующие моменты:

- в начале их лексический запас мал, но поскольку речевое действие – обязательное средство общения, коммуникации, лексика быстро обогащается;

- студент подчас, зная правило, не успевает применять его, так как, это замедляет темп речи. В самом деле, непрерывный «подбор» падежей и предлогов, времен и наклонений в процессе общения вряд ли может вызвать положительные эмоции у говорящего.

Значит нужно, чтобы языковое правило было сплавлено с речевым действием уже в процессе общения. Основой при таком обучении является не лексическая единица – слово, а синтаксический блок – готовое словосочетание.

Таким образом, общие условия интенсификации могут быть:

1. Поддержание интереса студентов к информации, получаемую в процессе обучения;

2. Целесообразность привлеченного лексического и грамматического материала. Основная работа над текстом – лексическая и грамматическая тема не выделяется [3.15];

3. Индивидуальный подход с учетом языковой подготовленности студента.

Литература

1. Беляев Б.В. Об основном методе и методах обучения иностранному языку. // ИЯШ., 1964.

2. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. – М., 1965.

3. Базис Н., Корж О., Оганесова С. Тексты для чтения по русскому языку для студентов экономики права. – М., 1965.

Разумеется, студент может в этом убедиться, лишь тогда, когда преподаватель сам будет знать границы данного микро языка и найдет правильное соотношение между языковым правилом и речевым действием.

Мотивация тесно связана с результатом обучения. Следует иметь в виду также уверенность студентов в результативности своего обучения на разных этапах. Чем больше студент убеждается в эффективности своего обучения, тем сильнее его побуждение к дальнейшему усвоению языкового материала. Весьма эффективны в этом отношении небольшие контрольные работы, подводящие итоги усвоения очередного раздела курса.

Говоря о процессе обучения, об особенностях мотивации и результата, не следует отделять их от собственного процесса обучения. В процессе обучения участвуют три стороны:

1. Преподаватель, передающий информацию;
2. Студент, воспринимающий информацию;
3. Среда, в которой происходит передача информации.

Роль среды (обстановки) здесь может быть двояким:

1. Мешает процессу обучения, отвлекая студента массой излишней информации;
2. Помогает, повышая интерес студента, если она служит целям обучения и достаточно дозирована. При вводе новых слов оправдывает себя предметная семантизация [2.75-78].

Таким образом, среда или действует угнетающе, вызывая скуку, или, наоборот, импонирует – вызывает радостное чувство или чувство удовлетворения. Поскольку среда не может быть полностью нейтральной, она, как и весь процесс обучения, должна вызывать положительные эмоции. В настоящее время не может быть эффективного обучения, если между преподавателем и студентом нет контакта. Это важно, так как, преподаватель для студента не только источник информации, он – индивидуальность со всеми вкусами, привычками, отношением к окружающему. Общение с преподавателем обязательно вызывает определенные эмоции. Нужно, чтобы эти эмоции были положительными. Опытный преподаватель знает, что необходимая строгость должна уравниваться подчеркнутой справедливостью, а метод поощрения должен преобладать. Этого, конечно, недостаточно. Важно, чтобы сама манера общения была располагающей.

В процессе обучения студент является объектом взаимодействия. Все методические приемы, о которых уже упоминалось, ставили целью поддержать в студенте устойчивое внимание, закрыв доступ излишней информации.

Однако, этого не достаточно для интенсификации обучения. Нужны еще оптимальные условия для закрепления воспринятой информации. Обычно для закрепления прибегают к повторению, т.е. повторно вводят информацию. От преподавателя зависит, чтобы повторение не было монотонным, навязчивым и, следовательно, снижающим интерес к занятиям. При повторении можно использовать метод опроса и взаимного дополнения.

люди сочетаются браком, и вновь приобретенные родственники получают свой статус. В связи с этим, предметом рассмотрения данной статьи было выбрано изучение терминологии родства в казахском языке представляет особый теоретический и практический интерес, так как исследования на данную научную проблему не имеют массового характера. Государство Казахстан является полиэтническим. По официальным данным в Казахстане проживают от 120 до 140 различных этносов. Родство – основной феномен, на котором строится казахское общество и социальные институты традиционной казахской культуры.

Казахские термины родства более детализированы, в отличие от европейских языков и представляют собой устойчивые образования, которые обладают нейтральной стилистической окраской. Казахские термины родства были объектом сравнительных исследований Ш.Ш. Сарыбаева, М.Ш. Сарыбаевой и др. Лексикографическое оформление казахских терминов родства в Толковом словаре казахского языка рассмотрел С. Бизаков. Сравнительное изучение терминов родства в европейских, в т.ч. в английском языке началось в работах Ф. Боппа. Американский ученый–этнограф Л.Г. Морган написал исследование «Системы родства и свойства», впервые обратил внимание на необходимость изучения терминов родства. Далее Л.Г. Морган описал отличия в переводах терминов родства в своём основном труде «Древнее общество».

По мнению исследователя М.Ш. Сарыбаевой, общее количество терминов родства в казахском языке составляет тридцать шесть наименований [1,128]. В казахском языке существуют названия и определения для каждого члена семьи согласно его статусу. Члены родовых кланов имеют наименования в соответствии с родовым генеалогическим древом, месту в иерархической системе клана, а также по принадлежности к мужской или женской линии. В отличие от казахской терминологической системы родства, европейская, в том числе английская значительно меньше (21 наименование).

Рассмотрим некоторые примеры в казахском языке: қайын – күйеудің інілері жеңгесіне қайыны болады (младшие братья мужа по отношению к его жене), жезде – апасының күйеуі (муж старшей сестры по отношению к ее младшей сестре). Примером перевода предложения с конкретизацией родственников по материнской линии, которые принадлежат к определённому роду, служит следующее предложение: Тонтөкеннің жиенімін деп тұр ғой! – десіп, Абайдың нағашыларың есіне алысты [2, 12 б.]. Перевод: «Why, of course, there's Shanshar blood in his veins! One can see at once that he's the grandson of Tonteken!» [4, p. 32].

Термин «Нағашылар» обозначает родственников по материнской линии, название рода – Шаншар конкретизирует их принадлежность к роду.

Более того, «нағашылар» – это не просто родственники по материнской линии, это лингвистический концепт, включающий в себя традиционные правила поведения, моральные установки и, в некотором плане, материальную обязанность перед племянниками. Как видно из примеров, произошла грамматическая трансформация

при переводе с казахского на английский язык – одно предложение оригинала разделилось на два в переводе. Как правило, основная масса слов английского и казахского языков обладает абсолютным значением. Например, отец – father – это не только мужчина по отношению к своим детям, но и просто мужчина, имеющий детей. Или в казахском языке: Ана 1. Өз баласының туған шешесі. 2. Балалы әйел (мать своего ребенка и женщина, имеющая детей). Отметим, что безотносительное значение присуще лишь некоторым терминам родства (father – эке, mother – шеше, grandmother – әже, grandfather – ата), большинству же из них оно не свойственно (son – ұл, daughter – қыз, grandson – немере и др.).

В казахской лингвокультуре широко распространено условное родство (эке-лес іні ‘младший единокровный брат’) и искусственное родство (өкіл күйеу, кіндік бала, бесік құда). [2, 112 б.]. Согласно казахским традициям, когда у новорожденного ребенка есть крестные родители, такого ребенка именуют «өкілбала» – крестник. Соответственно – крестные родители «өкіл ата-ана». В английском языке крестник именуется как «godchild», букв. «ребёнок Бога», а крестные родители – godparents.

Соотносительность некоторых терминов родства определить очень трудно. Термины родства служат для обозначения двух типов родства: определенного реального когнатического родства (т.е. родства в результате генетических связей) и определенного реального матримониального родства (т.е. родства в результате юридически закрепленного заключения брака). Столь обширный диапазон генетических и матримониальных связей вызывает определенные трудности в переводе. Так, в английском языке старший брат мужа, младший брат мужа, муж сестры жены, муж старшей сестры и муж младшей сестры переводится как «brother-in-law» – (буквально рус. – «брат по закону»). Постфикс «in-law» также будет присутствовать и при переводе родственных связей, приобретенных по женской линии и по линии родителей жены. Английский термин свойства «brother-in-law» по родовой соотносительности объединяется в пару со словом свояченица – «sister-in-law». Казахские термины: «бажалар» – мужья двух сестер, «абысындар» – жены двух братьев по отношению друг к другу. Эквивалентными терминам родства английским «brother-in-law» и «sister-in-law» в казахском языке служат термины «балдыз», «қайын аға», «қайынбике». Особенно примечательным является то, что термин «балдыз» обозначает лиц и женского, и мужского пола, называет младших братьев и сестёр жены по отношению к ее мужу. В свою очередь, термины «қайын аға» и «қайынбике» обозначают старшего брата и старшую сестру жены по отношению к ее мужу. Термин «жеңгелер» и эквивалентный ему английский аналог – «sister-in-law», соответствуют не полностью. «Жеңге» в единственном числе обозначает жену старшего брата, может употребляться по отношению к женщине, являющейся женой любого другого старшего родственника, и к замужней женщине, старшей по возрасту, а в английском языке употребление слова «sister-in-law», ограничивается определенной семьей [4, p. 225].

из задач процесса образования становится раскрытие потенциала всех участников педагогического процесса, предоставление им возможностей проявления творческих способностей. Нововведения, или инновации, характерны для любой профессиональной деятельности человека и поэтому естественно становятся предметом изучения, анализа и внедрения. Инновации сами по себе не возникают, они являются результатом научных поисков, передового педагогического опыта отдельных учителей и целых коллективов.

Например, когда мы говорим об интенсификации обучения, речь, прежде всего, идет о традиционном обучении. Процесс обучения представляет собой процесс передачи информации от одного лица к другому. В процессе обучения следует различать мотивацию, сам процесс и его результаты.

Мотивация – это внутреннее побуждение к изучению языка, желание овладеть им в той или иной степени. Цель обучения необходимо определить четко, ибо курс обучения в нерусских группах (в нашем случае студенты-казахи) должен ставить и решать лишь конкретный, ограниченный, строго аргументированный ряд проблем речевой деятельности. Мотивация постоянно должна присутствовать в процессе обучения и ясно ощущаться студентами. Если студент не чувствует необходимости занятий, их целесообразности, у него возникает чувство неосознанного сопротивления усвоению информации.

Так, например, у студентов-казахов, находящихся в языковой среде, часто создается иллюзия, будто они достаточно хорошо владеют языком и дальнейшее занятия им не нужны. Они не любят процесс закрепления материала, мотивируя это тем, что «сколько можно повторять уже знакомое». Происходит это потому, что их речь, хотя еще и очень бедная лексически, плохо оформленная фонетически и интонационно, тем не менее, она правильно воспринимается окружающими и не препятствует коммуникации. А задача преподавателей развеять подобные иллюзии и доказать студенту недостаточность его знаний. Для этого в качестве одного из приемов следует использовать ошибки студента, искажающие смысл высказывания и носящий абсурдно комический характер, например: *Лошади туристов, которые были покрыты пеной, с трудом взбирались по горной тропе* (неправильный порядок слов); *Женщина шла под гору, гремя пустыми бедрами* (вместо ведрами); *Роман вскрывает всю глубину социального неравенства, господствующего до революции в Казахстане* (вместо господствовавшего) и т.п.

Студенты, приехавшие из периферий, для которых русский язык не является специальностью, часто относятся к изучению языка пренебрежительно. Это случается, когда они не понимают цели обучения языку в данном конкретном вузе и количество вводимой информации не совпадает с необходимым или намного превышает его. Поэтому цель преподавателя-русиста убедить студента, что лексика и грамматика, которые ему предлагаются, не содержат излишней информации, что этот материал действительно необходим ему для усвоения специальных дисциплин, облегчает общения, ключ к большим знаниям.

he says. «The problem is the adults. We have to train adults to work with young people and hold them accountable». [3].

In our opinion, the appearance of slang is the normal development of human language, because slang is required to transmit information to certain groups. Also, people like to change their lives, their surroundings and views towards culture. That's why people create new words and expressions. Slang makes speech more unusual, bright and interesting. Its use helps to stand out from the crowd and become «special». Slang helps to reproduce the mood of the person. But on the other hand we agree with Chad Dion Lasseter. There is a limit in the use of language. Sometimes people do not understand each other when they speak. Also it is a good opportunity to make the words more simple, obscure and shorter. Sometimes it sounds very rude.

As a result of research, we came to the conclusions that slang is a stable form of language which is necessary for people to emphasize themselves and to resist social and linguistic norms. In use of slang between youth, as in a mirror, reflects the process of change in society and the scope of the use of slang is expanding.

Literature

1. <http://www.dissercat.com/> Диссертация. Новый сленг в английском языке XX века: в сопоставлении с литературным английским языком, Сирил Чебюке Нвайгве, 2007.

2. <http://literatedevices.net/slang/>, Slang Definition

3. U.S. News. Education Rankings & Advice. How Slang Affects Students in the Classroom. Are social media and text messaging negatively impacting high school students? By Ryan Lytle. June 13, 2011

Бимурзина А., Турсунов А., Айтмамбетов Ф.

*Южно-Казахстанский государственный университет им. М. Ауэзова,
Шымкент, Казахстан*

О ЗНАЧЕНИИ ИНТЕНСИФИКАЦИИ ОБУЧЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА

В настоящее время в нашей стране происходят существенные изменения в национальной политике образования. Это связано с переходом на позиции личностно-ориентированной педагогики. Личностно-ориентированные технологии ставят в центр всей образовательной системы личность обучающегося, обеспечение комфортных, бесконфликтных и безопасных условий ее развития, реализации ее природных потенциалов. Личность обучающегося в этой технологии не только субъект, но и субъект приоритетный; она является целью образовательной системы, а не средством достижения какой-либо отвлеченной цели. Одной

Особый интерес для исследования представляют слова, принадлежащие к семенной полигамии, являющейся многовековой культурой кочевых племен. В этом случае аналоги с английским и русскими языками привести не удастся из-за отсутствия аналогов. Лексема «бэйбіше» переводится на русский язык как «старшая жена». «Бэй» – первая, главная, «біше» – жена, супруга. Выкупаемая с помощью калыма вторая жена обозначается термином «тоқал» – «младшая жена», выполняющая все хозяйственные работы и занимающая низшее положение в семейной иерархии. У кочевников термин «тоқал» также обозначал второстепенный скот – овец и коз.

Особенностью наименования родственников по боковой линии: «brother», sister, uncle, aunt, nephew, niece», является то, что они передаются через поколения. Так, если двое являются между собой братьями или сестрами, то и дети, и внуки, и правнуки их будут друг к другу братьями и сестрами. В английском языке к подобным терминам добавляется приставки «great», «second» или «grand» и т.д. В казахском языке каждый термин переводится индивидуально: старший брат – аға, младший брат – іні, соответственно двоюродный старший брат – немере аға, двоюродный младший брат – немере іні, внучатый племянник – шөбере ұл.

Обобщив результаты анализа казахских терминов родства, можно прийти к выводу, что основным способом перевода является описательный способ, что обусловлено индивидуальным названием каждого члена семьи, рода, клана по отношению друг к другу и присущей самоидентификацией среди других родов. Поверхностное знание культуры народа приводит к тому, что наиболее сложные части текста, наиболее специфические языковые единицы с национальной окраской, либо не переводятся и выпускаются из переведенного текста, либо переводятся некорректно и не отражают суть термина-оригинала. Так, например: «-Уай, катын, қазан көтер мына қонаққа! – деп бұйрық етті» [2, 107 б.]. «Эй, хатын, ставь котел гостям! – приказал он» [5, б. 132]. «Khatin, prepare something for the guests!» [4, p. 182]. Проанализируем переводческие приемы, использованные в данном тексте. Слово «катын» было протранслитерировано, однако в словаре имеется соответствующий эквивалент «жена, wife», то есть в этом случае применение данного приема необоснованно. Словосочетание «казан көтеру» переводится «готовить пищу», а не «ставить котел гостям» Такой вариант перевода вызывает ощущение неестественности речи.

Исходя из приведенных примеров, степень изменения слов при переводе должна быть в соответствии как с семантическими, стилистическими и прагматическими нормами, с другой стороны, так и типом лингвокультуры и объемом сигнификативной информации, заложенной в ней и соответствовать нормам и узусу переводного языка.

Литература

1. Сарыбаева М.Ш. Система обозначения родства в английском, русском и казахском языках: дисс. к.филол.н.: – Алма-Ата, 1991. – 214 с.

2. Әуезов М. «Абай жолы»: роман-эпопея. – Алматы: «Жазушы», 1989. Бірінші кітап, – 608 бет.
3. Ауэзов М. Путь Абая: роман-эпопея / Авторизованный перевод А.Никольской, Т.Нуртазиной, Л.Соболева. – Алма-Ата: «Жазушы», 1977. – Т. 1. – 600 с.
4. Auevov M. Abai. A novel, book one. Foreign Languages Publishing House. – Moscow, Library of Selected Soviet Literature (Translated from the Russian by L.Navgozov). – 449 p.
5. Ауэзов М. Путь Абая / пер.А.Кима. – Алматы: ИД «Жибек жолы».
6. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка, 4-е изд.
7. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі қазақ / Ред. Ысқақов А.Ы. – Алматы, 1959. – 398 б.

Асқаров С.Т

Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің магистранты

Жетекшісі: Оразбаева Ф.Ш.

педагогика ғылымдарының докторы, профессор

СӨЗ ТАРИХЫНАН СЫР ШЕРТКЕН ҒАЛЫМ

Түйіндеме: Мақалада академик Рәбиға Сыздықтың тіл біліміндегі алар орны, зерттеу бағыттары сөз болады. Тарихи- лексикология саласына арнаған: «Сөздер сөйлейді» және «Қазақ тіліндегі ескіліктер мен жаңалықтар» еңбектерінің танымдық- тағылымдық мәні, ғылыми жаңалығы, екі еңбектің өзара ұқсастықтары мен айырмашылықтары талданады. Бұл екі еңбекте де сөздердің шығу тарихы, қолданыс аясы, сөздердің сипаты, бұл күнде қолданыста жоқ, мағыналары түсініксіз немесе қолданыс аясы басқаша сипат алған ескіліктер (ескірген, көнерген сөздер) талданады, мағынасы ашылады. Сонымен қатар, мақалада ескіліктердің бүгінгі қоғамдағы орны, маңыздылығы көрсетіліп, ғалымның ескіліктерді талдап- танытуда алдына қойған мақсаттары айтылады.

Түйін сөздер: ескіліктер, батырлық жырлар, ғашықтық жырлар, таным, тағылым.

Резюме: В статье говорится о занимаемом месте направления исследований академика Рабиги Сыздык в языкознаний. В трудах «Слова говорят» и «Устаревшие слова и неологизмы в казахском языке» посвященных историко-лексикологическому разделу анализируется познавательное- воспитательное значение, научная новинка, аналогичность и различие двух работ. В этих двух работах, анализируется история образования слов, сфера их применения описание слов, устаревшие слова с непонятными значениями или сфера применение другого характера, раскрывается смысл. А так же, в статье говорится о занимаемом месте

Some scientists write about three main functions, such as communicative, nominative and cognitive, but other linguists add world outlook, signaling and function of psychological relief to nominative, communicative and emotive functions.

Communicative slang's function is connected with the communication between people. It allows one person «the speaker» to express his thoughts, and other «listener» to understand them. It means that a person can react on the information from his interlocutor and understand it. Communicative slang's function realize thanks to the fact that slang speech – is a system of signs, because people cannot communicate without it. And that is why signs are intended to transfer information between people.

Cognitive function is manifested in the fact that many of the names in slang carry additional information. You cannot find these names in the standard marking, and that is why people can understand additional knowledge about the outside world.

Nominative slang's function helps young people to adapt to technical progress, as well as fashion trends. Slang is the second lexical system in which the phenomenon of life are getting own names, which coexist with the standards of literary language.

So, slang carries out different functions. Firstly, slang gives a person an opportunity to become constructive in the use of language. Secondly, slang is used by people for communication in an unusual way. Besides, people who use slang have good chance to find members of their subcultures. When a new word appears in the slang language and many people start to use it quite often in their speech, after some period of time some slang words or phrases are added into the literary language.[2]

But slang has not only positive meaning, some words are forbidden in the use of modern English language. For example, teachers at Sheffield school sometimes put a veto of use slang words such as «hiya» (hello,hi), «cheers and ta»(thank you), because a director is sure that skills of correct talking can help pupils to get a perspective place at the Universities and a highly paid job.

English slang is changing constantly. And in the modern life, you can find many American slang words in English speech. There are some interesting differences between British and American usage. For example, the adjective «awesome» is a slang word, which is widely used in England and all over the world. Using the word «awesome», you express your thoughts about something wonderful or amazing. The verb «to chill out» means to relax. Usually it can be used with or without the preposition «out». The noun «epic fail» is a «big failure» or «complete disaster». You can use this phrase for exaggeration of failure in your plans.

Many people use such unusual words and phrases. But people relate to these words differently. Some people find them useful and others – harmful and pernicious. Followers of slang words may say that this trend is an evolution of language, but Chad Dion Lassiter, the professor of race relations at the University of Pennsylvania, thinks that it is «a dumbing down of culture». Lassiter leads an academic mentorship program for high school students in the Philadelphia area and has observed this broken level of communication. «We're looking at some of these writing skills and what I'm noticing that there is miscommunication due to the fact that their communication is so limited»,

mostly by young people for communication among their «tight circle», for better understanding among friends. Also, slang can be used in a certain period and may become a standard word in literary language or pass out of use.

The term «slang» reflects the dynamics of the language and therefore is very obscure and ambiguous. This point of view was improved by Jonathan Lighter and Bethany K.Dumas: «anyone can recognize slang, but no one can define it». Slang is a controversial topic nowadays, and the debate on its definition, classification and linguistic relevance is still heated.

For example, a well-known lexicographer, Eric Partridge (1894-1979) collected many papers and information about slang and published a number of works, including dictionaries. E. Partridge and his successors identified slang as «a very unstable and random phrase that is used in informal conversations». It reflects the consciousness of people, who belong to particular social or professional circles. As all languages, English is changed and developed. Changes occur not only in literary language, but in slang too. Some words such as «trip», «bet», «donkey», «shabby», «chap», «bore», «cab», «kidnap» initially were used as slang, but later became a part of standard or formal English. The English History shows that 2% of Standard English words in vocabularies had been obtained by a similar process. [1]

Another famous English lexicographer, W. William Skeat (1835-1912) wrote that slang («vulgar language») has a Scandinavian origin and descends from Icelandic slyngva («to sling»). This word is compared by the Norwegian verb slengja («to sling the jaw») and the Norwegian noun slengjeord («slang word»), which is used as insulting words.

The Swedish researcher Anna-Brita Stenstrom has an opposite opinion about the origin of slang. In her article «From slang to slanguage: a description is based on teenage talk», she writes that one of the Swedish dictionaries consulted «BonniersStora Lexicon» affirms that the Swedish word «slang» came from English slang, and its origin is unknown. Also she refers to Swedish encyclopedia «Nationalencyclopedia», in which you can find information that the word «slang» was not introduced in the Nordic countries until the middle of the nineteenth century. It means that the word «slang» appeared in English language earlier than in the languages of Scandinavian countries.

The most important way of the slang's development began from the process of rethinking of the lexical semantic units. According to V.G Vilyuman's opinion (famous Russian philologist), redefining the word is connected with their portable usage, that is why contraction and expansion of meaning plays a major role in the formation of new slang's units. For example, such word as «uni» means one of the most famous American studio – Universal Pictures. Also you can replace the word «tattoo» with «ink», or verb «to think» with alternative variant «hmmmm», or phrase «be healthy» with phrase «stay kind» and many others slang's synonyms. That is why, we may say, that slang can be used for many purposes, but the major one is to express a certain emotional attitude, which can be very different, depending on the purpose of the utterance. And that is why linguists do not have only one viewpoint about the function of slang.

устаревших слов в современном обществе, отмечается значение и поставленные цели ученого в анализирований и познаний устаревших слов.

Ключевые слова: устаревшие слова, георические эпосы, лирические эпосы, поэзия сказателей, познание, влияние.

Summary: In this article academician RabigaSyzdyk's place in language sciences and her research directions will be discussed. Moreover, her «Words say» and «News and olds in Kazakh language» tretises', which are dedicated to historical lexicology, cognitive and educational meaning, scientific discoveries will be analyzed. One of the purpose of this article is to determine similarities and differences of both books. In both tretises the history of words' formation and their field of appliance is profoundly explored. In addition, significance of obsolete words in modern world and society and its own place will be marked by author as one of the important purposes of her research.

Key words: archaisms, hero epics, love stories, cognition, impact.

Академик Рәбиға Сыздық тіл білімінің барлық саласына зерттеу жұмыстарын жүргізді. Ғалым тіл білімін тағдырым деп танып, осы ғылыми арнаға барынша ден қойып, жемісті жетістіктерге жеткен.

Рәбиға Сыздыкова бойындағы дарындылықты байқаған Мұхтар Әуезов: «Рәбиға Сыздыкованың сөзіндегі бір ерекшелік тіл мамандары мен әдебиетшілерге қатар айтар орынды, кенеулі ойы бар және сол ойды таратып айта аларлық «тіл құдіреті» мейлінше жеткілікті», – деп өз тарпынан жоғары бағасын берген болатын.

Ал, өз кезегінде Ғабит Мүсірепов: «Ғылым академиясының корреспондент мүшесі, тіл мәселесіне күйіп- жанып араласып келе жатқан нағыз ғалым адам– Рәбиға қарындас Сыздыкова», – деп ғалым бойындағы тілге деген жанашырлықты, ғалымдық қабілетті аңғарған еді. Рәбиға Сыздыкова өзге де «алыптардың» жоғары бағасына сан рет ие болған дарын иесі.

Академик Рәбиға Сыздықтың зерттеу бағыттарының басты арналары: абайтану, алаштану, түркітану, қазақ әдеби тілінің тарихы, лингвостилистика және сөз мәдениеті, терминология, орфография, орфоэпия, лексикография, тарихи лексикология.

Ғылымдағы адымы қарымды, ойы ұшқыр Рәбиға Сыздыковадай болу ғылым көшіне енді келіп қосылған әрбір жас ғалымның арман- тілегі. Әркім өз керегінше болашақ бағыт- бағдарын осы мектептен бастайды.

Академик Рәбиға Сыздықтың өзіндік мектеп қалыптастыра білген саласының бірі – тарихи лексикология. Ғалым бұл салаға бірнеше жылдан бері үздіксіз еңбек етіп келеді. Ғалымның сөз тарихына арнаған қос сүбелі еңбегі «Сөздер сөйлейді» және «Қазақ тіліндегі ескіліктер мен жаңалықтар». Екеуі де оқырман қауымға сөздің шығу тарихын, қолданыс аясын, сипатын талдап, танытатын құнды еңбектер.

«Сөздер сөйлейді» автордың өзі айтпақшы өзіне ең ыстық, ең жақсы көретін кітабы. Оқырман қауымда үлкен қызығушылықпен оқитын оқулық. Бұл еңбек

таза ғылыми емес, яғни тек қана ғалымдар түсінетін немесе арнаулы маман иелері ғана түсінетін емес, «кез- келген қазақ тілін білетін, қазақша сөйлейтін, қазақ тілінің шырынын білгісі келетіндер оқитын еңбек». «Сөздер сөйлейді» сөйлейтін «Сыздықова емес», сөйлейтін сөздердің өздері. Өздерінің тарихын, алғашқы мағынасын, алғашқы фонетикалық тұлғасын, түсіндіретін, көрсететін, танытатын сөздің өзі. Ғалым кейде бір сөздің мағынасын ашу үшін бір жыл бойы ізденген сәттері де бар. Қай жырда, қай авторда, қай романда қолданылған, контексте қандай мағынаға ие сынды сұрақтарға жауап іздеу барысында бір сөздің тарихы шығады. Мұндай ізденушілік үлкен жауапкершілікті, табандылықты, еңбекқорлықты талап етеді.

Ғалым бұл тақырыпқа өз бетімен ізденіп, «жүрек қалауымен» келген. Мағынасы түсініксіз келетін сөздердің сырын ашу сол кезеңдегі заман талабы да болар. Себебі, мектеп оқушылары болсын, ересектер болсын батырлық жырлармен ғашықтық жырларда, жекелеген авторларда кездесетін ескірген сөздердің мағынасын толық түсініп, танымаулары мүмкін. Ал, ол уақытта олардың мағынасын ашып, танытатын сөздіктер де жоқ, мектеп мұғалімдері де түсіндіріп бере алмайды.

Ғалым «Сөздер сөйледіге» үлкен дайындықпен келген. Осы тақырыптың кіріспесі ретінде 1972 жылы «Мұғалімдер мектебі» журналына «Махамбет өлеңдерін оқығанда» атты мақала жариялайды. Бұл мақалада Махамбетте кездесетін ескіліктерді тауып, мысалдар келтіріп, 15- шақты сөзге талдау жүргізеді. Соның бірі:

Ереуіл атқа ер салмай,

Егеулі найза қолға алмай, – деп басталатын жыр жолдары. Мұндағы ескілік «ереуіл ат». Ереуілдің жеке өзін немесе ереуілге шықты тіркесін алсақ «көтеріліске шықты, қыр көрсетті» мағынасына ие. Ал Махамбетте ат сөзімен тіркесіп тұр. Ереуіл аттың өзінен басқа тағы да үш нұсқасы бар: еруіл ат, ерулі ат, ерттеулі ат. Құлмат Өмірәлиев түсіндірмесі бойынша ереуіл деп қазақтар мен қалмақтар арасындағы соғыс кезінде батырлардың жекпе- жекке шығуын айтқан. Ереуілдің тағы бір мағынасы, соғыс кезінде батырлар өзінің мініп жүрген атымен қоса, тағы бір атты жетегіне алып жүрген. Соны атаса керек. Соғысқа байланысты кейбір терминдердің «-уыл» аффиксімен келетінін ескерсек (жасауыл, айдауыл, қарауыл, тосқауыл т.б.), ер түбіріне жіңішке «-уіл» қосымшасының жалғаннан пайда болған сөз. Ғалым ереуіл деп келетін нұсқасын дұрыс деп таниды.

Ғалым нысанасына іліккен сөздің бірі – «барымта» сөзі. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «барымта – жауласқан екі рудың бірінің- бірі мал- мүлкін іштен тартып алып, кек қайтаруы» [1.110] деп түсініктеме береді. Н.Гродековтың түсіндіруі бойынша, «барымта, біріншіден, алдын ала ескертіліп ашық түрде жасалады; екіншіден, түнде емес, күндіз жасалады; үшіншіден, барымта жасауға негіз керек, мысалы, оның жесірін, қалыңдығын алып қашқан, айыбын төлемеген, ұрлық жасағанда т.б. Сондай-ақ барымта біреу

ность высказывания. При этом значения в разных языках могут сильно отличаться друг от друга. Для понимания пословиц другого языка нужны не только хорошие знания языка, но и знания культуры, менталитета и природы в целом, и, самое главное, истории.

Литература

1. Zhongguo suyu yanyu ku (shang, xia) (Сборник китайских народных речений, пословиц и поговорок. Т. I, II). – Zhengzhou (Чжэнчжоу), 2001.
2. Гура А. В. Символика животных в славянской народной традиции / А. В. Гура. – М., 1997. – С. 31-118.
3. Китайские идиомы [Электронный ресурс]. URL : <http://sadpanda.cn/archives/11447/> (дата обращения: 12. 03. 2015).
4. Литвин А. В. Об изучении зооморфных характеристик. Новосибирск, 1974. С. 134
5. Пермьяков Г. Л. Пословицы и поговорки народов Востока. – «Лабиринт», М., 2001
6. Словарь крылатых слов и выражений [Электронный ресурс]. URL : http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wing-words/443/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BA (дата обращения 20.03.2015).

Kharechko Tatiana, Veretennikova Valeria
PhD in Philosophy, Petrova Yulia Andreevna
Rostov State University of Economics (RIPE)

PRINCIPLES OF DEFINITION OF SLANG AND ITS USE IN ENGLISH

English is one of the most popular languages in the world. Its history is inseparably connected to the history of England. That is why the question of studying the origin of language is one of the problematic aspects of linguistics. Linguists, lexicographers, anthropologists and philosophers are concerned in solving the problem of the origin of language.

Slang is an important aspect of linguistics, especially in English. It is known, that English is divided into formal (literary) and informal (nonliterary) language. Letters, reports or essays can be written in formal or informal style. Informal English also includes words and phrases that are used in formal conversations, or other written forms. Informal English, such as «slang» does not belong to literary language, because it may be used in other cases. The person uses slang words and expressions for making the speech more vivid, which brings a new sense and color to the speech. Slang is created

杀鸡儆猴：比喻惩罚一人以恐吓或警戒其他人。 – Резать курицу, чтобы напугать обезьян, то есть напугать людей путем наказания другого.

猴取月：比喻愚昧无知。也比喻白费力气。 – Глупо тратить силы, как обезьяны, которые ловят луну в воде, что означает тратить время зря. У китайцев часто людей сравнивают с людьми, которые являются некрасивыми, глупыми, которые могут совершить предательство, и которые не умеют распределять свое время.

Русские также довольно часто сравнивают людей с обезьяной, когда хотят подчеркнуть глупость или неряшливость человека. Отличным примером является басня И. А. Крылова «Мартышка и очки». Мартышка здесь выступает как вид обезьяны. Еще с эти животным сравнивают ловких людей, которые могут быстро перепрыгивать, пролазить или тех, кто хорошо умеет гримасничать, то есть подражать не только мимикой, но и всем своим телом другим людям. В русском языке даже появилось новое слово – обезьянничать. «Из хорошей обезьяны не сделаешь и плохого человека». Можно подчеркнуть, что это животное у китайского и русского народа характеризуется с положительной стороны.

В китайских и русских пословицах часто встречается слово «курица». Курица в китайской посылке может иметь значение хорошей, заботливой жены. 嫁鸡随鸡·嫁狗随狗 (Выйдешь замуж за петуха – стаешь курицей, если за собаку – станешь собакой). В русском языке такое значение тоже существует, но употребляется крайне редко. Примером может послужить: «Носиться как курица с яйцом» [Гура А. В. Символика животных в славянской народной традиции]. Ранее была представлена пословица про обезьяну, как очень лугливого животного, там же было употреблено слово «курица». 杀鸡儆猴：比喻惩罚一人以恐吓或警戒其他人。 – Резать курицу, чтобы напугать обезьян. Часто, курица у китайцев ассоциируется с приносящейся жертвой. На этом, пожалуй, заканчивается значение этого слова в пословицах китайского языка, но не русского. В русских пословицах можно найти и других значения, например, плохой почерк, нездоровый цвет лица, человек, у которого имеются проблемы со зрением, а также человек, который смешит остальным своим нелепым поведением.

Еще интересные пословицы встречаются со словом «баран». Китайское 羊质虎皮 (Форма не соответствует содержанию: внешне грозен, на самом деле труслив). В русской культуре есть подобное выражение, возникшее из Евангелия, но оно имеет противоположное значение. «Волк в овечьей шкуре» – употребляется как характеристика лицемера, скрывающего свои дурные намерения под маской добродетели [Словарь крылатых слов и выражений, электронный ресурс].

Подводя итоги, можно сказать, что на формирование пословиц в обоих языках послужили такие факторы, как религия, история, литература, трудовая деятельность и духовная жизнь народов. Каждый народ, наблюдая за окружающим миром сравнивает поведение человека с животными, тем самым создавая некоторые устойчивые словосочетания либо предложения, передающие всю сущ-

айыпкер болып, би кесіп берген айыпты төлеуден бас тартқан жағдайда да жасалады»,- дейді. Барымтаның түпкі мағынасы зорлықпен тартып алу, талау, ұрлап алу емес, билердің заңды деп тапқан шешімін орындамаған жағдайда жасалатын әрекет болса керек. Академик барымта сөзінің шығу төркінін тілдік деректермен талдай отырып, мынадай қорытындыға келеді: «барымта – билер кескен үкімді жазықты жақтың дұрыс орындамағанын даулаушы жақтың дәлелдеу актісі». [2.56] «Сөздер сөйлейді» жырларда, мақал- мәтелде, тұрақты тіркестерде кездесетін көне сөздердің ертеректегі мағыналары, шығу тарихы, мағыналық өзгерістеріне талдау жасалады.

Ғалым «Сөздер сөйлейдінің» жалғасы ретінде оқырман қауымға «Қазақ тіліндегі ескіліктер мен жаңалықтар» атты еңбекті ұсынды.

Бұл еңбекте бүгінгі қазақ оқырмандарына әр алуан әдебиеттерде кездесетін бірқатар сөздердің жаңалығы мен ескілік сипаты талданады.

Ескіліктер мен жаңалықтардың тақырыптық топтары, ескіру немесе жаңа болып танылу уәждері, кезеңдері, морфологиялық тұлға- бітімі, жасалу жолдары сөз болады.

Бұл еңбектің «Сөздер сөйлейдімен» ұқсастығы екеуінде де батырлық жырлардан, ғашықтық жырлардан, XV – XIX ғасырларда өмір сүрген ақын-жыраулардың шығармаларында, мақал- мәтелдерде, мағынасы түсініксіз немесе архаизмге айналған сөздердің сыры ашылады, сөздердің шығу тарихы жан-жақты талданады, қолданылу аясы, қызметтері көрсетіледі.

Айырмашылығы «Сөздер сөйлейді» сөз мағыналарының құбылып (өзгеріп, ескіріп, жаңарып, ауысып, ұмытылып) отырған сәттерін көрсететін семасиологиялық және этимологиялық ізденістер болса, бұл оқулық тарихи лексикология саласына жататын ғылыми- теориялық еңбек». [3.6]

Бұл еңбектің ерекшелігі ғалым өзі атап өткендей «түсіндірме сөздік те емес, толық мәндегі тарихи сөздік те емес, ішінара осы сөздіктердің элементтері араласқан ғылыми монография». [3.6] Қазақ тіліндегі ескіліктер мен жаңалықтардың шығу төркіні талданып, сөз мағыналары барынша түсінікті тілмен түсініріледі.

Академиктің бұл екі еңбекті жазудағы басты мақсаты оқырмандарға қазақ тілінің бай мұрасын жақсы түсініп оқуларына көмектесу. Қазақ тілінің лексикалық қазынасын барынша түгендеп, қалың жұртшылыққа және ғылым-білім әлеміне көрсету.

Қолданыстан шығып бара жатқан тілдік бірліктердің бір кездердегі мағынасын, қолданыс аясын, қызметін білу арқылы халықтың рухани- мәдени тарихына үңілуге мүмкіндік жасау. Атап айтқанда, қазақ халқы сол кезеңдерде (ертеректе) қандай салт- дәстүрді ұстанды, кімдермен қарым- қатынас орнатып, кімдермен жауласты, наным- сенімі қандай болды деген сауалдарға ескілік болып сақталған сөздер мен сөз тіркестері жауап бере алады. Мысалы, қазақ даласында ұрыс- соғыстардың көп болғаны тарихтан белгілі. Соған байланысты тілде кездесетін ескірген тіркестер бар. Олар: *ту түбінде тұру* (ұрысқа қатысатын сарбаз, жауынгер болып қатарға ену), *ұран отын жағу* (жау әскерінің келе жатқанын хабарлап белгі беру).

Сонымен қатар, қазақ халқының көшпенді тұрмысынан хабардар ететін мынадай сөз тіркестеріне түсініктеме береді: *қосалықтан отау тігу* (киіз үйлерді екі- екіден қатар не бірінің ішіне екіншісін қосарлап, енгізіп тігуі), өте сирек кездесетін ескі қолданыстардың бірі *бартал тарту* (жүк артқан көлікпен көшу). Ғалымның ескіліктерді талдап- танытуы арқылы қазақ халқының ертеректегі тұрмысын, әлеуметтік жағдайын білуге болады.

«Қазақ тіліндегі ескіліктер мен жаңалықтар» атты еңбегінің екінші бөлімінде әңгіменің арқауы болатын әр уақыттарда тілге енген жаңа бірліктер. Бұл бөлімінде жаңа сөздердің жасалу көздері, кезеңдері, тақырыптық топтары, түрлері, түсінігі жайлы хабардар етеді.

Кезеңдері	Жаңа сөздер тобы	Негізгі тақырыптары	Тудырушы факторлар
XVIII ғасыр	Күлдірмамай, жекеауыз, бірауыз, қандыауыз, жездіауыз, шиті, шындауыл, ертеуіл, шығауыл, айдауыл, торуыл, тосқауыл, қонтайжы (бас әмірші, хан), тәйжі (князь), лама, зайсаң, уан, топ, зенбірек т.б.	Жаугершілік, әлеуметтік тақырыптарға қатысты атаулар	Қазақ даласында ұрыс- соғыс қимылдарының көп орын алуы
XIX ғасырдың екінші жартысы	Пысық, төре, елубасы, онбасы, атқамінер, аға сұлтан, сайлау, мәселе кітап, насикат айту, шығын, қара шығын, шаңырақ салығы, жол сауда, қағаздату	Әлеуметтік, экономикалық, саяси- мәдени тақырыптарға қатысты атаулар	Мұсылманша оқу-ағарту, алғашқы баспа сөз үлгілері, ислам дінінің жандануы, қазақ қоғамына енген экономикалық жағдайлар
XX ғасырдың алғашқы онжылдықтары	Бастауыш, баяндауыш, зат есім, етістік, үстеу, есімдік, шылау, одағай, нүкте, үтір, сызықша, жұрнақ, жалғау, ұяң дыбыс, қатаң дыбыс, шумақ, тармақ, бунақ, бейнелеу, кейіптеу, қышқылтуым (кислород), сутуым (водород), қышқыл көмір (углерод), жап-жайша (простейше), ұлпа, газ, градус, атмосфера және т.б.	Лингвистикалық және әдебиеттану терминдері, ғылыми танымдық интертерминдер	Оқу-ағарту ісінің жандануы, баспасөздің дамуы, баспа ісінің ұлғаюы
XX ғасырдың 20-30 жылдары	Төңкеріс, кеңес, теңдік, тап тартысы, бәлшебек, жолдас(тар), баяндама, жиылыс/жиналыс, өкіл, нұсқаушы, ауылнай, тап тартысы, кедей шаруа, социалды құрылыс, ауылдық кеңес, кеңес үкіметі, газеттің басқармасы (редакциясы), қаулы шығару, халық жауы, кәмпеске, еңбек ақы, дауысқа салу, бірлесу, біріктіру, екпінділер және т.б.	Қазақ тіліндегі жаңа ұғым, адамға қатысты атаулар, саяси- экономикалық терминдер	Саяси, мәдени, әлеуметтік, экономикалық оқиғалардың орын алуы, қазақ баспасөзінің аумағының кеңеюі, оқу орындарының ашылуы, оқулықтардың жазылуы.

1. Религиозные. На русские пословицы повлияло православие, на китайские буддизм и даосизм. Это хорошо заметно на примерах: «Бог правду видит, да не скоро скажет» и «佛要金装, 人要衣装» (Будду нужно покрывать золотом, а человека – одеждой).

2. Влияние других стран или других народов, проживающих на одной территории. Под воздействием европейского влияния у русских появилась «Все дороги ведут в Рим». В Китае, помимо самих китайцев, проживает порядка еще 55 других народов. Вот одна тибетская поговорка, относящаяся к китайской: «池中有水, 自会有鱼» (Если в пруду есть вода, значит и рыба будет).

3. Литература. В русской литературе большинство пословиц и поговорок взято из басен И. А. Крылова: «Орлам случается и ниже кур спускаться, но курам никогда до облаков не подняться!». В китайской же литературе пословицы были взяты так же из классических произведений: «云从龙, 风从虎» («Облако летит за драконом, тигр за ветром» – книга перемен И-Цзин).

4. Труд, как кропотливая работа человека. У русских очень много пословиц про труд. При произнесении этого слова, у любого человека, независимо от его возраста и статуса, в голове появляется несколько таких пословиц. Например, «Сила и труд все перетрут», «Без труда не вытащишь и рыбку из пруда», «Работа не волк, в лес не убежит». Китайские: «Не бойся труда, бойся болтовни», «Чем полагаться на золотую гору, полагайся на свои руки».

5. Духовная сфера (любовь, жизнь). «Смерти бояться – на свете не жить». Китайский народ отличается своей мудростью. Часто, их пословицы, затрагивающие духовную сферу, имеют большую предысторию. «跑出去的吗好抓, 说出去的话难追» (Бегущую лошадь можно еще поймать, а сказанное слово нет). В русском языке эквивалентом этой пословицы будет являться «Слово не воробей, вылетит – не поймаешь».

Пословицы отражают культурное наследие народа, которое напрямую связано с историей, религией, именно поэтому, у каждого народа видение одно и того же предмета или явления может различаться. Немаловажным фактором является среда, окружающая человека, в которую входят животные, будь то домашние или дикие, обитающие на определенной территории, или вообще вымышленные. Главное, отношение народа к этому животному. В Китае, например, народ, когда слышит слово дракон в китайских пословицах, то понимает, что речь идет о чем-то положительном, хорошем, в России, напротив, дракон является представлением чего-то мистического, например, темных сил. Такое же противоположное значение имеет слово «кукушка». Русская пословица «Кукушка летает по деревне – к пожару» является предпосылкой несчастья, китайская поговорка «杜鹃来了立夏» (Кукушка прилетает к лету) повествует о наступлении чего-то положительного.

Рассмотрим такое животное как обезьяна на примере нескольких китайских и русских пословиц.

LANGUAGE, SPEECH, SPEECH COMMUNICATION

Викулина Ольга,
студентка 3 курса ИФМК
Бурятского государственного университета
(Научн. рук., к.филол.н., доцент Янькова Н. А.)

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КИТАЙСКИХ И РУССКИХ ПОСЛОВИЦ, В КОТОРЫХ ВСТРЕЧАЮТСЯ НАЗВАНИЯ ЖИВОТНЫХ

Достаточно трудно дать точное определение слову «пословица». Многие языковеды называют ее народной мудростью, образовавшейся за счет долгих наблюдений народов, другие утверждают, что это память человека, основанная на истории. Пословицы создавались народами, бытуя в речи. Их употребление возможно в самых различных сферах деятельности, будь то экономическая, политическая, духовная или социальная сфера.

Китайские пословицы называются chéngyǔ. Это высказывания, чаще всего состоящие из 4 иероглифов и образованные в ходе различных исторических действий, либо сказаний, и дословный перевод вряд ли будет понятен человеку, незнающему исторических предпосылок формирования данного высказывания. Например, дословным переводом 盲人摸象 является высказывание – слепые ощупывают слона. Сколько бы человек не пытался понять смысл, перефразировав данное высказывание, он все равно не поймет, не зная предыстории. Оказывается, однажды правитель Ван приказал привести слона, и четверо слепых пришли, чтобы потрогать этого животного, чтобы представить, какой он есть на самом деле. Кто-то ощупывал бивень, кто-то хвост, ногу и живот слона. И каждый имел свое представление об этом животном. Один сравнил слона с дубиной, другой с веревкой, третий сказал, что он похож на колонну, четвертый – на стену. И никто из них не был близок к истине. В русском языке нет эквивалента, но можно предположить, что «Сколько людей, столько и мнений» может передать смысл этой истории.

Пословицы затрагивают переводческую деятельность. Будучи исторически сложившимся результатом наблюдения разных народов за окружающим их миром, пословицы не всегда легко поддаются пониманию другому народу, другой нации. Чтобы уметь перевести разные пословицы и поговорки с одного языка на другой необходимо знать не только значения определенных слов, но и иметь хорошее представление о том, как раньше жили люди на той или иной территории, какая у них культура, религия, взгляды на жизнь, и какие факторы повлияли на все эти компоненты.

Факторы, повлиявшие на формирование пословиц:

XX ғасырдың 40-50 жылдары	Жеңіс қоры, қорғаныс қоры, жауынгерлік тапсырма, қарақағаз, ұшқыш, барлау, жарылыс, дивизия, полк, генерал, ефрейтор, солдат, самолет, танк және т.б.	Соғыс жағдайына байланысты пайда болған жаңа колданыстар	Ұлы Отан соғысының орын алуы
1970- 1990 жылдар	Тың игеру, аялдама, саяжай, балмұздақ, көкөніс, қондырғы, құрылғы, оқулық, сұраныс, оқырман, көрермен, әдіс, тәлімгер, қайта құру, бақылау, салауаттылық, тәлімгер, және т.б.	Өнеркәсіп, шаруашылық, ғылыми салаларға қатысты атаулар	Тың игеру, космонавтика мен ғылыми-техникалық жаңалықтардың жандануы, ұлттық тәуелсіздіктің қажеттігін сезіну
1990- 2005 жылдар	Егемен, әнұран, елбасы, ғаламшар, іссапар, жылжымайтын мүлік, жемқорлық, бірлік (единица), ұялы телефон, ғаламтор, бағаны ырықтандыру, несие, демеуші, кеден, бағдарлама, хаттама, жолсерік, зейнеткер, зейнетақы, өркениет, жекешелендіру, сауалнама және т.б.	Саясат, экономика, мәдениет, әлеуметтік жағдайларға қатысты атаулар	Қазақ елінің тәуелсіздікке қол жеткізуі, саяси, мәдени, экономикалық жағдайлардың орын алуы

Академик Рәбиға Сыздықтың тарихи лексикология саласына арнаған бұл екі еңбегінің тіл білімінде алар орындары ерекше. Бұл іспеттес еңбектер өзге түркі халықтарының ешбірінде жоқ. Ескіліктер өткенімізден, тарихымызбен мәдениетімізден хабардар етсе, жаңалықтар бүгінгі өміріміздің нақты көрінісі. Бұл екі еңбек өткенімізбен бүгінгімізді бір арнаға тоғыстыруымен құнды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы: Дайк-Пресс, 2008.- 968 б.
2. Сыздықова Р. «Сөздер сөйлейді». Алматы, «Санат», 1994. -190 б.
3. Сыздық Р. «Қазақ тіліндегі ескіліктер мен жаңалықтар». Алматы: «Арыс» баспасы, 2009. -272 б.

Душенюк М.С.

Національний технічний університет України
«Київський Політехнічний Інститут», Україна

ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА УТВОРЕННЯ СКЛАДНИХ ТЕРМІНІВ

Розвиток сучасних наук, гуманітарних і природничих, вимагає вдосконалення їх термінологічних систем, а саме складних утворень та дослідження проблем становлення, лінгвістичних особливостей, семантики, дериваційних процесів та стилістичного функціонування галузевої термінології. Ці проблеми привертали увагу дослідників. Окремі з її численних аспектів розглянуто у працях В.В. Виноградова, Д.М. Ушакова, А.О. Реформатського, В.М. Лейчика, Т.Р. Кияка, Т.І. Панько, Ф.А. Циткіної та ін.

В англійській науково-технічній термінології зустрічається велика кількість багатоконпонентних термінів, класифікація яких різниться, де **компонент** – це родово поняття, що означає складову частину слова (корінь, суфікс, префікс) [9, ст.29].

Вчені виокремлюють різні чинники, які впливають на утворення нових термінів (див. Таблицю 1).

Таблиця 1.

Чинники, які впливають на утворення нових термінів

Автор	Чинники
Е.А. Земська В.В. Березенко	Показником дериваційної спроможності слів вважають <i>словотвірну парадигму</i> – комплексну одиницю, що становить систему дериватів одного ступеня творення, об'єднаних тотожністю твірної основи [3, с.71] і протиставлених словотворчими формантами [1, с. 29].
Р. Бачкур	1. Акт деривації є результатом реалізації словотворчої спроможності твірної бази. 2. Діяння тих чи інших основних загальних закономірностей у сфері різних мовних рівнів зумовлене в першу чергу внутрішньомовними факторами, проте ці закономірності зазнають певного впливу позамовних (екстралінгвальних) факторів, передусім соціальних, які можуть прискорювати або сповільнювати діяння відповідних (активних чи пасивних) внутрішньомовних факторів [5, с.52].
Ю.В. Фоменко	Нові значення (так само як і нові слова) виникають під тиском позамовної дійсності, в результаті абстрагувальної роботи людського мислення, яке виявляє риси подібності між окремими предметами й здійснює перенос найменування з предмета на інший» [6, с.164].
О.Д. Микитин	Реалізація дериваційного потенціалу конкретними іменниками залежить від їх семантичних і прагматичних чинників та сполучувальних можливостей [4, с.164].

Literature:

1. Towards Consolidation of European Terminology Resources Experience and Recommendations from EuroTermBank Project. Edited by: Signe Rirdance, Andrejs Vasiljevs. – Riga: Tilde, 2006.

http://www.eurotermbank.com/download/EuroTermBank_Towards_Consolidation_of_European_Terminology_Resources.pdf

2. Shyrov V. Integral Slavic Lexicography in the Linguotechnological Context// Volodymir Shyrov / Lexicographic Tools and Techniques. Moscow, ИТР RAS, 2008. – p.23–30

<http://www.mondilex.org/pro1.pdf>

3. Концепція Державної цільової програми розвитку Національної словникової бази на 2009-2015 роки.

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/140-2009-%D1%80>

4. Формування національної термінологічної системи в галузі зварювання на основі віртуальних лексикографічних лабораторій / В.А. Широков, О.А. Мазур, В.С. Петрук [та ін.] // Вісник НАН України. – 2014. – №4. – с.75 – 83

ftp://ftp.nas.gov.ua/akademperiodyka/Downloads/Visnyk_NANU/downloads/2014_04/13.pdf

lexicographical resources (among them the resources of the Ukrainian lingual-information fund – a corpus which amounts to more than 58 million word usages and numerous computer dictionaries) as well as the lingual resources of the Internet. The characteristic feature of systems engineering in this technology is its orientation to the functioning in the network mode which in principle permits for the dictionary compilers – linguists from different institutions or even countries – to work simultaneously at the development of common lexicographical projects. This technology was named the «Virtual Lexicographical Laboratory» [4]. At present, besides the already mentioned L-system of the Dictionary of Ukrainian Language, there exist the following L-systems ready to operate in the mode of the Virtual Lexicographical Laboratory (VLL): grammatical dictionaries for a number of languages (Ukrainian, Russian, English, German, French, Spanish, Turkish and, partially, Polish), explanatory dictionaries (Russian and Turkish languages), dictionaries of synonyms (Ukrainian and Russian languages), the etymological dictionary of Ukrainian language. Furthermore, a technology of the computer-aided transfer of hard-copy lexicographical works into computer L-systems with their subsequent integration into the VLL-structures is being worked out.

Terminological work at the local level is mainly determined by the user's needs (e.g. translation or localization of documents, etc.) and their working conditions (e.g. the framework of research projects). Speed is a basic requirement in terminology management and development tasks (e.g. the translation bureaus have to observe the deadlines).

The types of terminology sources and tools used by the terminology developers are of great importance. In Ukraine there is relatively a large number of printed terminology dictionaries in different domains, however very few electronic terminology dictionaries are available. The international terminology banks and internet-based databases often are not accessible for terminology developers at the local level, while a similar problem is not faced in the national scenario.

As to the staff employed, terminologists are only rarely involved at the local level, thus the translators' professional competence, in particular knowledge of the native language and main principles of terminology, is essential. The terminology developed at the local level is, as a rule, not approved and endorsed by any competent national organization, while such practice is common to the national level. One should be aware of how important it is to carry out terminology management and development tasks at the local level effectively, making sure that terminology is reliable and of high-quality. The involvement of skillful and experienced translators as well as different specialists with thorough knowledge of both the language and the key principles of terminology work is desirable. The staff should have access to reliable terminology sources. In addition, the work quality considerably improves if terminologists are included in the staff or they are being constantly consulted. Only a few institutions on the organizational level apply such practice, though. In the best possible scenario newly coined terms are to be submitted to a relevant national body for approval.

Н.Г. Юсупова	<p>1. Основним фактором, який впливає на словотворчу спроможність різних класів твірних слів, зокрема іменників, є семантичний компонент: на реалізацію словотворчих можливостей іменників впливають різноманітні фактори, однак головну роль при цьому відіграє семантичне обмеження їх сполучуваності з афіксами [8, с.11].</p> <p>2. Автор також подає чітку класифікацію обмежень, які діють у словотворенні відіменникових дериватів, виділяючи семантичні, формальні, структурні, словотвірні, стилістичні та лексичні фактори, які впливають на сполучуваність основ із афіксами [7, с.18].</p>
Л.Н. Денисик	<p>На словотворчі потенції речовинних іменників впливають морфологічні, словотвірні, морфонологічні, семантичні характеристики мотивувальних основ, їх належність до лексики обмеженого вживання, новизна значної частини досліджуваної, особливо термінологічної, лексики, факторами, які негативно відбиваються на словотворчих можливостях твірних основ, виступають їх дериваційна і семантична вмотивованість [2, с.13].</p>

Отже, на основі досліджених матеріалів ми виокремили чинники, які впливають на виникнення складних термінів.

Література:

1. Березенко В.В. Відадвербіальне словотворче гніздо: структура, семантика, потенціал: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 1996. – 26с.
2. Денисик Л.Н. Словообразующий потенциал вещественных существительных в современном русском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1988. – 16 с.
3. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование. – М.: Просвещение, 1973. – 304 с.
4. Микитин О.Д. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм іменників у сучасній українській мові: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ. – 1998. – 180 с.
5. Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – 406 с.
6. Фоменко Ю.В. Человек, слово и онтекст // Концепция человека в современной философской и психологической мысли. – Новосибирск, 2001. – С. 164-168.
7. Юсупова Н.Г. Роль семантического фактора в реализации деривационного потенциала имен существительных // Актуальные проблемы русского словообразования: Материалы V Республ. научн. конф. – Ташкент: Укитувчи, 1989. – С. 65-69.
8. Юсупова Н.Г. Структура словообразовательных парадигм имен существительных в современном русском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1980. – 22 с.
9. Вісник Вінницького політехнічного інституту 2011 №2 (http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vvpi/2011_2/index.html)

Жұмағұлов Еркін Бақытжанұлы

*Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің
Филология институты «Көп тілді білім беру» кафедрасы
6М011700 «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығының
2-курс магистранты*

АДАМ ТАБИҒАТЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ МӘНІ

Түйіндеме: Мақалада академик Ә.Қайдардың «Қазақтар ана тілі әлемінде» еңбегінің «Адам табиғаты» атты тарауы бойынша адам қасиеттерінің танымдық мәні қарастырылады. Мақалада сөздікте кездесетін әр түрлі тақырыптарға байланысты атаулар мен тілдік деректерді талдай отырып, олардың қатысымдық мәні айқындалады.

Түйін сөздер: Этнолингвистика, жақсы, жаман, ақыл, таным

Қазақ тіл білімінде өткен ғасырдың 80-жылдарынан бастап этнолингвистика туралы сөз етіле бастады. Ең алғашқы ғылыми мақала сол кезде шығып тұратын «Білім және еңбек» журналының № 10 санында «Этнолингвистика» деген тақырыппен академик Ә.Қайдардың атымен басылды. Демек жаңа бағыттағы зерттеу болғандықтан этнолингвистика саласының әрі қарай дамуына ғылыми негіз қалаған және бертін келе осы салада көптеген шәкірттер дайындаған академик Ә.Қайдардың этнолингвистикалық мектебі қалыптасты деуге әбден болады. Тіл білімінің ең бір өзекті, әсіресе, адамдық факторға негізделген бір этностың, ұлттың тілінде сөйлейтіндердің, сол ұлттың тұрмыс-тіршілігін, ұлтқа тән ұғым-түсінігін, әдет-ғұрпын тек қолданыстағы тілінде сақталған сөздер, фразеологиялық тіркестер, мақал-мәтелдердің мазмұнын ашу арқылы түсіндіру осы этнолингвистика пәнінің құзырына жатады.

Адамзат тарихы әр этностың жүріп өткен жолы арқылы танылады, жасалады. Алайда «танылу мен жасалу» тек сол этностың тіліндегі түрлі аталымдар, өмір сүру, тіршілік етудің мәдени формалары бейнеленген сөздер мен сөз тіркестерінің мазмұнында сақталған. Бұл ретте мазмұнды ашатын кілт осы этнолингвистиканың құзыретінде. Бірақ кілт құралды пайдалану үшін де білім мен біліктілік керек. Ана тілінің бар байлығын тіл иесіне түсіндіріп, мазмұндап жеткізу мақсатында тер төккен академик Ә.Қайдардың «Қазақтар ана тілі әлемінде» атты әрқайсысы 45-50 баспа табақтан тұратын үш томдық сөздігі қазіргі түркологияның жетістігі.

Қазақ деген ұлттың тіл әлемін саралап, талдап, түсінік беретін «Адам» I том), «Қоғам» (II том), «Табиғат» (III том) атты этнолингвистикалық сөздіктер ұлт тілінің байлығын жинақтаған еңбек. Осы мақалада біз «Адам» атты I томды талдай отырып, танымдық мәнін ашамыз.

Автор I кітаптың («Адам») алғы сөзінде: «Сөздіктің мақсаты – қазақ тілінің барша лексика-фразеологиялық-паремиологиялық байлығын мүмкін

Terminology were brought under its jurisdiction, and from 1993 to 1995 they together were reorganized into the Department of Scientific Terminology.

The work of the Department falls into theoretical and practical areas. Theoretical area implies writing scientific articles, monographs on modern terminology problems, in particular, semantic structure, nature and genesis of terms, cognitive principles of term creation and new concepts formation, ways of terminological systems replenishment, scientific terminology systematization, regulation and standardization. In view of the aforesaid the analysis of the main stages of terminological cognitive sphere development takes on special significance since it enables to identify the time when different areas of knowledge appeared, trace the development of various terminological systems, specialist notions nomination, describe lexico-semantic and structurally-grammatical peculiarities of terms.

The Department pays attention to the terminology related to the following areas: art studies, biology, geology, military, linguistics, jurisprudence (namely, the terminology of criminal law), aviation; the problems of term formation and terminographical processing of specialist lexemes.

Practical area of the department activities includes compiling and editing terminological dictionaries dealing with different subject areas: building, sugar industry, power engineering, medicine, medical jurisprudence, welding, information systems and technologies.

A third center of terminological activities is the Ukrainian Lingua-Information Fund, the unique institution that specializes in applied, mathematical, and computer linguistics. It develops and applies modern scientific methods to linguistic research and supports the Ukrainian language functioning in the systems of computer communications. A theory of the computer lexicographical systems (L-systems) has been developed and a series of such systems fundamental for the Ukrainian lexicography concerning their status, functionalities and exhaustiveness of the language material involved have been created. These L-systems, according to the nature of systems engineering, are instrumental, i.e. they are oriented to the support of the compiling of new lexicographical works. Among these L-systems are the grammatical system of Ukrainian and Russian languages, the system for the composition of intelligent, etymological, synonymous, phraseological dictionaries. The L-systems mentioned above were created through investigating the structures of the fundamental traditional dictionaries, first of all, Ukrainian ones, on the basis of the information theory of lexicographical systems the researchers had developed [2]. The application of this theory to the study of the structures of traditional lexicographical objects resulted not only in finding new types of regularities in the Ukrainian language system, but also in creation of an effective computer technology aimed at the development of large lexicographical projects. This application made it possible, in particular, to compile a 20-volume explanatory dictionary of the Ukrainian language. In this case the most effective modes of use of this technology were experimentally determined. Particularly, the lexicographers work immediately with the computer system to use all the advantages of the new information

terms in relevant documents, terminology glossaries, available terminology bases, and possibly in relevant literature of the domain. When a national language term cannot be identified, new terms are coined. Characteristic features of a local framework are that terminology work is usually limited to one or a few closely related domains, harmonization does not often play a significant role, and restricted budgets and tight time frames are more likely than in national or international frameworks.

In Ukraine there exists a framework for terminology activities at the national level. They are conducted in accordance with the Constitution of Ukraine (chapters 10, 11), and «Conception of the State Program of the Development of the National dictionary database for 2009-2015» [3].

The main centers authorized by the government to carry out terminology activities are the Ukrainian Language Institute of the National Academy of science of Ukraine (the Department of Scientific Terminology), Ukrainian Lingua-Information Fund set up by the Institute, and the Technical Committee for Scientific and Technical Terminology Standardization (TC STTS) established by the joint order of the State Committee of Ukraine for Standardization, Metrology and Certification and Ministry of Education and Science of Ukraine. There are also the following subcommittees based in Lviv Polytechnic: Oil Products; Machines, Equipment and Instruments; Electrical Engineering; Chemistry, Health Protection; Agriculture and Forestry; Measurements, Automatics and Informatics.

The following duties are imposed on TC STTS: to work out conceptual principles and practical recommendations for Ukrainian scientific and technical terminology normalization; to organize and coordinate working out, investigating and establishing Ukrainian terminology standards; to create the software and to form the standardized Ukrainian scientific and technical terminology data bank; to promote an international cooperation and experience exchange in the field of scientific and technical terminology standardization, to participate in corresponding ISO and IEC committees; to organize experience exchange and development of specialists' skills in Ukrainian scientific and technical terminology standardization.

The TC STTS has worked out nearly 600 terminology standards. It has improved methods and quality of investigation on terminology standards projects. The investigation deals with the following issues: requirements for directive normative documents, logical and semantic investigation of concept systems, and of the Ukrainian language rules. Principles and tendencies of the development of Ukrainian scientific and technical terminology standards have become separate spheres of TC STTS activities.

Another center of terminology activities in Ukraine is the Department of Scientific Terminology at the the Ukrainian Language Institute of the National Academy of science of Ukraine . The history of the Department began when the Committee of Scientific Terminology was established by the Presidium of the USSR Academy of Sciences at the end of 1977. The Sector of Scientific Terminology at the Institute of Linguistics named after O. O. Potebnia worked during 1989-1992. In 1991, when the Ukrainian Language Institute was founded, the Committee and the Sector of Scientific

болғанынша түгел қамтып, мағына-мәніне, қолданысына түсініктеме беретін, жүздеген тақырыптардан тұратын единицаларды жинақтап, жүйелеп беру.»

Сөздік – қазақ ұлтының халықтық биік рухын, ақыл-парасатын, рухани-мәдени байлығын көрсететін қазақ тіліндегі мақал-мәтелдер, тұрақты тіркестер, тұрақты теңеулер мен бейнелі сөз орамдарымен көрсетілетін тілдік бірліктерді тақырыптық жағынан топтап, жүйелеп, астарлы мазмұн болса астарын ашып түсіндіру, аталым болса не себепті аталған, ұғым бойынша қандай жағдаятта қолданылады деген сұрақтарға жауап береді.

Сөздіктің «Жақсы» Адам мен «Жаман» Адам тараушасында: «Адамның даналығы мен надандығы да, қасиеті мен қасиетсіздігі де, жақсылығы мен жамандығы да, табиғат болмысына тән сан алуан заттар мен құбылыстардың жақсы, жаман сипаты, нарқы мен парқы да Адам арқылы анықталып бағаланады» – дейді. Демек, тек тіл фактілерін сөйлету арқылы Адамның философиялық, физиологиялық, психологиялық, моральдық-этикалық т.б. толып жатқан контрастивті қасиеттерін тануға болады. Өмірде «жаман» адам, «жақсы» адамдардың болуының өзі – тіпті қоғамдағы, қарапайым тіршіліктегі тепе-теңдікті сақтауға мүдделі екендігі.

Адам табиғаты – ерекше құбылыс. Тілдік деректерге сүйенсек, оның бүкіл болмысын бейнелейтін, жақсы-жаман қасиеттерін жан-жақты толық танытатын сөздер мен тіркестер соншалықты мол және қазақ адамының тұтас жай-күйі ұлт өкілі ретінде түпсіз терең тұлға екендігін байқаймыз. Ежелгі грек философы Протогодың айтуынша, «адам барлық заттың өлшемі» және «әлемді адам қандай ой-сезіммен қабылдаса, дүние нақ солай бейнеленеді». Демек, қазақ ұлт ретінде кім, қандай халық, ол әлем бейнесін тілінде қалай өрнектеген, несімен ерекшеленеді деген сұрақтарға Сөздіктен жауап іздейміз.

Адамзат қоғамындағы ең басты тұлға – Адам. Адамның өзі де, сол жасап отырған қоғамдағы, табиғи ортадағы барша құндылықтар мен құбылыстар; сайып келгенде, адамның ақыл-парасаты арқылы сараланып, соған тән танымдық ұғымдармен өлшенеді. Адамның даналығы мен надандығы да, қасиеттігі мен қасиетсіздігі де, жақсылығы мен жамандығы да, табиғат болмысына тән сан алуан заттар мен құбылыстардың жақсы-жаман сипаты, нарқы мен парқы да адм арқылы анықталып бағаланады. Алайда, адам басына тән сан алуан қасиеттердің барлығы қазаққа тән сан алуан қасиеттердің барлығы қазаққа тән танымдық дәстүрде «**жақсы**» және «**жаман**» деген екі-ақ сөздің қауызына сыйып, оның ауқымымен қамтылатынын көреміз. Қазақ салтында қалыптасқан қарапайым да әмбебап танымдық өлшемнің «жақсы-жаман» деген екіұдай тәсілі мен ұғымы. Осы екі сөз арқылы барша қазақты «жақсы адам» және «жаман адам» деп, екі бөліп қарайтынымыз шындық және оны біз көптеген тілдік фактілер арқылы дәлелдей де аламыз.

Көріп отырғанымыздай, жақсы адамның іс-әрекетінен туындайтын «жақсылық», жаман адамның іс-әрекетінен туындайтын «жамандық» сияқты абстракты ұғымдар да танымдық қасиетке ие. Бұлар да «жақсы», «жаман» сияқты

көп жағдайда бір-бірімен қатарласа жүретін контрастивті анықтамалар. Бұлардың да қарама-қарсылық бірлестігін сақтайтын егіз ұғым екендігін қасиетті Құран да өз тарапынан дәлелдейтінін көреміз. Шынында да, біз қарастырып отырған контрастивті танымдық ұғымдардың адамға болсын, басқа құбылыстарға болсын қатар қолданылуында бір заңдылық бары сөзсіз. Мәселен, жер бетіндегі адам баласының бәрі «жақсы», бәрі «жақсылық» істеушілер болып, бірде-бір «жаман» адам, «жамандық» істейтін жан болмаса, не керісінше болсап, не болар еді? Жер-дүние бір жағына «ауып кетуі» мүмкін-ау онда...! осыған қарағанда қоғамдағы тепе-теңдікті сақтаудың бір жолы да осы фактор ма деп қаласың. Қазақ логикасында мұны құптайтын деректер бар екенін академик Ә.Қайдар өз еңбегінде мысалмен атап көрсетеді. Мысалы, Бір жаманның бір жақсысы бар; Жаман айтпай жақсы жоқ; Бір айғырдан ала да, құла да туады; Жақсыдан жаман туады – бір аяқ асқа алғысыз, Жаманнан жақсы туады – адам айтса нанғысыз; Жақсының арты – жын; Бір жақсы мен бір жаман әр жайда бар, Екі жақсы қосылар күн қайда бар? т.б. осы сияқты нақыл сөздер контрастивті танымның дұрыстығын дәлелдейтін тілдік деректерді атап көрсетеді. Автор өз еңбегінде адамның қасиеттері мен сын-сипатына байланысты қалыптасқан тұрақты тіркестерді үлкен үш топқа бөліп қарастырған. Енді аталған топтарда келтірілген тұрақты тіркестердің біразына түсініктеме беріп «жақсы» қасиеттердің мазмұнын ашайық. Бірінші, «Жақсыға қатысты ұғымдарды келтірейік.

Адам туа жаман болмайды, жүре жаман болады <адамның жаман болуы оның айналасына, ортасына байланысаты. Жаман әдеттердің бәрін ол солардан үйренеді. **Ай ортақ, Күн ортақ, Жақсы ортақ** <адамзат қоғамында біреудің басына меншіктеуге болмайтын аспандағы Ай мен Күе тәрізді жер бетіндегі баршаға ортақ қасиетті нәрсе – ол жақсы адам. Жақсы адамның ең басты қасиеті – қолынан келген жақсылықты ең алдымен өзіне емес, өзгеге істеуге тырысуы; бұл табиғатынан кеңпейіл, дарқан жүрек, аккөңіл адамдарға тән қасиет. Жақсы адамның барша жанға ортақтығын айтып, оны Күнге, Айға балау – «Жақсы Адам» деген ұғымға берілген өте жоғары баға> **Жақсы әйел – жігітке бақ, Жақсы жер – құтты қоныс, алтын тақ** <әйелдің төресі саналатын, ақылды да парасатты, сұлу да сымбатты әйел – қазақ ұғымында: ер адамның бағын ашатын, асыл арманына жетелейтін игі жан. Ал, мұндай әйелдің жақсы қасиетін құтты мекен, жайлы қоныс жер ананың қасиетіне балау да әйелге деген ең жоғарғы баға болса керек. Жатып жастық, тұрып төсек бола білетін, керегінде ақылшы да қамқоршы, асыл жар, абзал дос бола алатын әйел парасаты, ана болып, ұрпақ жалғастырушы әйел қасиеті – бәрі-бәрі осы бір «Жақсы әйел» деген сипатқа сыйып тұрған аса биік баға болса керек> **Жақсы сүйегін қорлатпас** <жақсы адамның өмірлік ұстанымы – «малым – жанымның садағасы, Жаным – арымның садағасы» десек, сол принцип бойынша ол өзі шыққан әулетін де қорлауға, олардың аруағын қозғап, арнамысына сөз келтіруге, мазарын аяқасты етіп, сүйегін таптатуға жол бермейді, ондай әрекетке жан-тәнімен қарсы болады. Бұл «жақсы адам» аталудың ең биік инсандық қасиеттеріне жатады> Жоғарыда академик

ACTUAL PROBLEMS OF TRANSLATION

К.филол.н. Мищенко В.Я.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина

LEGAL AND INSTITUTIONAL FRAMEWORKS FOR TERMINOLOGY ACTIVITIES IN UKRAINE

Among the reasons why terminology activities are vital for the development of Ukraine is the need to facilitate Ukraine's integration into international community through rapid and smooth communication between specialists by compiling mono- and multilingual specialized vocabularies (terminologies) and making them available for the widest possible circle of users via the data communications networks.

Due to constant growth of Internet penetration, centralization of access to multilingual terminological resources becomes crucial. The major terminology developers include public institutions, universities, technical societies as well as representatives of the private sector. Despite the existence of a significant number of such institutions, resources that are exchangeable and/or marketable are not so numerous. In many countries there is a lack of coordination between institutions engaged in terminological activities. This often leads to useless efforts or duplicate results. Terminologists and subject specialists have little contact with their colleagues working on similar subject areas. Across subject fields and in different sectors potential users of terminology are often not even aware what resources are available.

Terminology work is carried out differently in different countries and settings. How the work is performed depends on the institutions, organizations or bodies involved in the process as each of these sets individual goals and objectives. Within The EuroTerm Bank project research [1] three categories of scenarios are identified based on the distinction between international, national and local terminology settings. In this context, a terminology scenario means a schematic framework of terminology work that is based on a certain set of conditions and goals. The international scenario (or level) is concerned with coordination and management of multilingual terminology work in a well-organized infrastructure and primarily deals with approval or dismissal and harmonization of terms that are coined at the national and local levels. The main activities in the national scenario (or level) are similar to those of an international scenario. The main distinctive element is that terminology work at the national level is usually mono- or bilingual. Another difference is that organizations belonging to the national framework may have national regulatory obligations. The local scenario (or level) covers organizations that do not belong in an international or national framework and concerns terminology work that originates from translation and creation of documents. This type of terminology work involves identification of national language

тілін білу игілікті іс. Қазір атқарылып жатқан қызметтің барлығы Қазақстанның әр азаматы аудармашының көмегінің қарым-қатынас жасай алатындай дәрежеге жетсек деген ниет. Бұл бәріміздің де дәрежемізді арттырады.

Ал өзін осы университеттің қабырғасында 23 жыл бойы қазақ тілінен тек қана шетел тілдері факультетінде сабақ берудемін. Факультетте үш тілді меңгеруге көп назар аударылуда. Өзім ағылшын тілінде қарапайым тілде сөйлегенмен, сабақ барысында ағылшын тілінің грамматикасы мен қазақ тілінің грамматикасын салыстырып отырамын. Тапсырмалар орындау кезінде білім алушылардың кейбір түсіне алмайтын жағдаяттар (грамматика немесе сөйлем құрастыру) болады. Оларды шешу барысында ең алдымен орыс тілі арқылы түсіндіріледі, кейін ағылшын тілінде осыған сәйкес ереже болса, сонда ғана қазақ тілінде өз ойын жеткізе алады. Мұндай жұмыс түрлері сабақта жиі өткізіледі.

Алда тұрған мақсатқа жету үшін талаптану да, тырысу да өз қолымызда. Көп болып қолға алынған іс әрқашан да жүйесін табады. Бір ауыз сөз көкке де көтереді, бір ауыз сөз жерге де кіргізеді. Алдымен қарым-қатынас тілінен бастасақ ештеңеден де ұтылмай ақпарат ағымында үш тілде сөйлей алатынымызға ешкімнің де шүбәсі болмайды. Игілікті істің ерте-кеші жоқ екенін ұмытпай, алдымен қазақ, кейін ағылшын тілін үйренсек құба-құп.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Байтұрсынов А.- Тіл-құрал (қазақ тілінің сарфы). Бірінші жылдық.- Орынбор, 1914.// Байтұрсынов А. – Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992.
2. Фрумкина Р.М.-Психоллингвистика. – Москва: «Академия», 2003.
3. Б.Койгелдиев С. Дело госязыка запуталось в «трех соснах» // Казахстанский юридический портал 2006 г.
4. Б.Хасанов. Ана тілі-ата мұра. Алматы: Ғыл, 1998. 250б.

Ә. Қайдар «Жақсыға» қатысты ұғымдардың мәнісін ашуға тырысты. Енді, «Жаман» сипатқа ие адамдар мен осы ұғымға қатысты нақыл сөздерді талдап көрсетеді.

Жаман <дүниедегі заттардың, адам, аң, құс т.б. тірі жан-жануарлардың, күннің, айдың, жылдың – бәрінің де жақсысымен қатар жаманы да болады. Олардың жақсы-жамандығын анықтайтын, бағалайтын әрбір этностың қалыптасқан дәстүрлі өлшемі бар. мәселен, қазақ ауыз әдебиетінде «аяз би» аңызында «адамның, құстың, шөптің жаманын тауып әкел!» деген Мадан ханның тапсырмасына байланысты «жаман адам», «жаман құс», жаман шөп» деген этнолингвистикалық ұғым төңірегінде танымдық мәні зор талдау жүргізіліп белгілі> **Адамның жаман аты шыққанша жаны шықсын** <қазақ болмысында өзін құрметтейтін (өзінің жақсы атын, абырой-атағын, ел ішіндегі қадір-құрметін сақтайын деген) азамат өзінің жаман атының шықпауына ерекше мән береді. Оны игі жақсы істерімен сақтауға тырысады. Сондықтан да «жаман аты шықты» деген «ел көзіне түрткі болды», өліммен барабар ұятқа қалды деген сөз> **Адам туа жаман емес, жүре жаман** <адам анадан туғанда жаман болып тумайды, пендешіліктен жаман қасиеттен таза, пәк болып туады, жаман қылықтың бәрі оның бойында жүре пайда болады, ол өзіне ғана емес, өзі өсіп-өнген, өмір сүрген қоғамға, өзін қоршаған адамдарға да, отбасынан алған тәлім-тәрбиеге де байланысты> **Айтқанның аузы жаман, Жылағанның көзі жаман** <қанша шындық болса да, соны ашық айтқан адам ешкімге жақпайды, ұнамайды; демек, оның аузының «жаман» болатыны содан; жыламайтын адам жоқ, алайда жылаған адам сүйкімсіз көрінеді, демек оның көзі «жаман». Мақал «ауызды», «көзді» нысана етіп отырса да, сайып келгенде, «жаман» атанып отырған сол ауыз бен көздің иесі – адам, белгілі бір субъект> **Жаман адамнан жарты қасық ас қалады** <тамақты аяғына дейін тауысып ішпеу, табақ түбінде сарқыт қалдыру жаман әдет, тіпті адамның жаман қасиеті деп саналған. Оның басты себебі: алдына қойған адал асты адалдап жеп қоймай, табақ түбінде қалдыру – арам ойдың, асты жақтырмаудың нышаны; қалған асты итке төгуге тура келеді; ондай ыдыс-аяқты жуу да ыңғайсыз> Автор келтірген ұғымдардың танымдық мәні зор. Зерттеуімізде автордың «жақсы» да, «жаман» да сипатқа ие адамдарға қатысты келтірген ұғымдарға тоқталайық.

Адамның жақсысы көзінен білінеді, Адамның жаманы сөзінен білінеді <себебі: көз – адамның жан дүниесінің айнасы; оның ақыл-парасатын да, зейінділігі мен зеректігін де, көкейінде тұрған пікірі мен көңіліндегі ойын да өмір көрген тәжірибелі жандар көз жанарынан-ақ тани алатындығында; сондай-ақ адам қасиетін анықтайтын екінші бір белгі – оның өз ойын мәнерлі де мәнді етіп жеткізуінен, сөз саптау мәнерінен байқалады. Адамның бір ауыз сөзінен-ақ қандай адам екенін білетін қазақтар аузынан сөзі, қойнынан бөзі түсіп тұрғанды «жақсы адам» санатына жатқыза алмайды> **Бай қуанар егізге; Жаманнан жақсы туса да, Жақсыдан жаман туса да, Тартпай қоймас негізге** (Бұқар жырау) <бұл даналық сөзде «Жаманнан жақсы туар, адам айтса нанғысыз, жақсыдан жаман туар, бір аяқ асқа алғысыз» деген мақалды басқаша да

түсіндіруге болатынын, яғни қандай жағдай болса да, жас ұрпақ ататегіне тартпай тұрмайтынын ескертіп тұр» **Елдігі жоқ жерде жаманның иығы шығады, жақсының еңсесі түседі** (Ә. Кекілбаев) «елдің елдік қасиеті – береке-бірлігі, тату-тәттілігі, әділеттігі мен әдептілігі – сақталмаған жерде қараниет, қаскүнем, құлқынның құлы, пейілі тар адамдардың жолы болып, аршыл, намысшыл, адал азаматтардың жолын кесіп, мысын басады. Бұл арадағы «жақсы-жаманның» парқы мен нарқы, бағасы мен бәсі әлеуметтік жағдайға, замана райына қарай пысық пен пысақайлардың айла-шарғысына, сыпайылардың момындығына байланысты өзгеруі баяндалып тұр» Зерттеуде автордың «жақсы» адам және «жаман» адамға байланысты келтірілген тұрақты тіркестердің танымдық мәнін ашуға тырыстық.

Сөздікте Адамның жағымды-жағымсыз қасиеттерін сипаттайтын сөздер мен тұрақты оралымдар саны едәуір. Мәселен, тек жағымды қасиеттерді білдіретін **АБЗАЛ** «ел-жұртына ардақты, жаны ізгі, таза, жүрегі адал, игі жақсы істерімен көзге түсетін адам»; **ПАРАСАТТЫ** «жан дүниесі бай, дүниетаным қабілеті жоғары, парқы, түйсігі терең, кез келген нәрсені ақылға салып қарайтын, байсалды білімді адам» деген түсінікті оқисыз.

Қазақтың ұғымында Адамның зиялы қасиеттерін сипаттайтын 250-ге жуық сөз-атаулары мағыналарының 50-60-на ғана талдау жасалыпты. Мәселен, ақыл, ой, сана, парасат, зерде, зейін, зеректілік, ұғым, түсінік, ұят, сезім, ес, иман, игілік, ибалық, көңіл, қалау, таным, қиял, қылық, мерей, машық, ар, намыс, наным, мінез, ождан, опа, пайым, пікір, өнеге, өсиет, рух, рай, рақым, сөз, сенім, сыр, үміт, ізгілік т.б. Ал **КӨҢІЛ** «адам болмысына тән табиғаты аса күрделі, мәні терең, мағынасы кең, мазмұны ауқымды, қолданыс шеңбері шексіз, қолмен ұстауға болмайтын, көзге көрінбейтін ғажайып зиялы қасиеттерінің бірі...» дей келе, автор «көңіл» ұғымына, түсінігіне қатысты жеке сөздер мен жай және тұрақты тіркестерді, мақал-мәтел т.б. деректерді жинақтап, жүйелеп, мән-мағынасын ашып береді. Көңілдің (34 түрін) ***Қамкөңіл** «бір нәрсеге қамыққан, торыққан, көңілге қаяу түскен адам», екіұдай көңіл, жас көңіл т.б. түрлері сипатталса, көңілге қатысты ұғымдардан, мысалы, **Көлденең кісі көңілге қарамайды** «адамға таныс емес, бейтаныс, бөгде адамдарды режіп қалады-ау дегенді ойға алмай, әр нәрсені айтып қалады, ондай жайт адамның көңілін жаралап ренжітеді», ақымақтың көңілі тоқ, Соқырдың көзі – көңілінде, Күлегештің көңілі азбас т.б. 143 тіркес мағынасы ашылған. Сөздікте үш мыңға жуық мысалдармен Адамның жағымды-жағымсыз қасиеттері сипатталып, адамның тек физиологиялық қасиеттеріне қатысты ұғымдарды бейнелейтін бір жарым мыңдай бірліктер талданған. Мысалы, аяғын алдыру, бұйығып ұйықтау быржию, дүмпшио, көстендеу, кілтілдеу, мыртындау т.б. сөздерді қазіргі жастар көп қолдана бермейді.

Сөздік тек тіл мамандарына немесе көп білгісі келетін энциклопедиялық білім жинайтын адамдарға ғана емес, ұлтының рухани мәдениетін жоғары қоятын және Қазақ елінің мәңгілігіне сенетін адамдарға қажет. «Қазақтану» –

сол сияқты естігенін, оқығанын пайдаланып ой-пайымдарды өзгерте қайталауға шейінгі аралықты қамтиды. Бұл деңгейде тіл иесі екінші тілде жеткізілген хабарды сол ізбен сол тілде қайта жеткізе алады, бірақ өз тарапынан хабарды еркін де соны түрде жеткізу қабілеті шектеулі болады. Оған көбінесе үлгі ретінде түпнұсқа қажет. Екі тілде көптеген заңдылықтарды салыстыра да алады. Басқа тілде сөйлеу өз ана тіліне байлаулы болады. Бұл деңгей автоматтану нәтижесінде өнімді көстілділікке ұласып жатады.

Өнімді үштілікте екінші тілдің жүйесі санадан орын алады. Өз ана тілімен тез ықпалдаса алады. Тұтынуға дайын тұрады. Осы себептен екі тілде де мазмұндас мәтін түзе береді. Ал «прагматикондық» көстілділік деген, біздіңше, осы деңгейдің кемел көрінісі. Алланың берген айрықша дарыны. Біздің қоғам прагматизмді қадір тұтып жатқанын білеміз. Прагматизмнің жеке тұлғаға тән әдеби жөніндегі саласы мелиоризм деп аталады. Ол адамдарды біртіндеп жақсарту беру дегенге саяды, әлсіз жақтары көп бағыт. Ал, шындығына келсек, прагматизм адамды «қандай да бір қарекет маған қандай пайда береді» деген санаға жетелейді. Мұның аяғы пендені меркантилизмге ұрындырады. Сондықтан көптілділікке тек прагматизм тұрғысынан қарамаған жөн. Көптілділікке үйретуде жеке тұлғаның психикасына, ниетіне әсер ету жағын қадағалаған жөн.

«Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте» – деген даналық сөзді басшылыққа алып, біздің тілдік даярлау орталығы ұжымының қызметкерлері қыруар жұмысты жүзеге асыруда.

Тіл білу – байлық. Әсіресе, өркениетті еліміздің дамуына үлес қосқымыз келсе, көп тілді игерген азаматтарға қарап қуанатынымыз да белгілі.

Үштұғырлы тіл өмірдің қажеттілігі. Бұл бүгінгі елдің тыныс-тіршілігін айқындайды және жалпыға ортақ қалыпты норма болып саналады. Үш тілді қатар меңгеру бәсекеге қабілетті ел азаматының міндеті. Қазақстанның білікті, білімді әр азаматын ғаламдық ақпараттар мен инновациялық ағынына ілесу ағылшын тілін үйренуге жетелейді.

Бұл орайда орталықта тіл үйренем деушілер қазақ тілімен қатар ағылшын тіліне де үйреніп жатыр. Бұл бәсекеге қабілеттілікке ұмтылудың ең алғашқы сатысы болып саналады. Өйткені қазіргі уақытта бірнеше тілді меңгерген азаматтардың қай ортада жұмыс істесе де жолы ашық. Мемлекеттік тіл мемлекет өмірінің барлық саласында «бүкіл қоғамымызды біріктіруші» қызметін, орыс тілі ұлтаралық қатым-қатынас тілі, ал ағылшын тілі әлемдік экономикаға, әлемдік қауымдастыққа кірігуімізге қызмет етуде.

Қазір тіл үйренушілердің барлығы дерлік орыс тілін жақсы меңгерген. Тіл үйренушілер арасында әр түрлі ұлт өкілдері болғандықтан, тіл үйренушілер алдымен өз қандастарымыздың белсенділігіне, ынты-ықыласына назар аударады. Сондықтан да тілдердің үштұғырлығының бір ұшы мемлекеттік тіл – қазақ тілін меңгеру болғандықтан жұмыстың басым бөлігі қазақ тілін меңгеруге бағытталып отыр. Біздің негізгі мақсатымыз – Қазақстанда тұратын барша азаматтың қазақ тілін меңгеруі. Бұған барлығымыз да үлкен түсіністікпен қараймыз. Ағылшын

бастауыш сыныптардан бастап оқытыла бастады. Бұл, өте дұрыс нәрсе. Себебі, бала жастайынан тілді базалық деңгейде білсе, болашақта кәсіби деңгейде үйреніп алуына мүмкіндік туады. Қазақ мектебінде оқыған жас қалада тұрғаннан кейін орыс тілін де білетіні айдан анық. Сонымен қатар, ағылшын тілі тереңдетіліп оқытылғаны құптарлық дүние. Қазіргі кезде мектеп бағдарламасынан ағылшын тілін еркін меңгерген көптеген бітірушілер шет елдерде білімін дамытып, тәжірибесін молайтуда.

Бүгінде егеменді ел, тәуелсіз мемлекет болып әлемге жар салып жатқан дүбірлі кезеңде қазақ ұлтының жанына сүйеу, рухына тіреу болатын басты мәселенің бірі осы – тіл. Мемлекеттік тіл мәртебесіне ие болған қазақ тілі – ұлттық руханиятымыздың өзегі. Қазіргі кезде қазақ тілін дамыту, оқытудың деңгейін арттыру мәселесі көтеріліп, осы орайда түрлі шара атқарылып жатқаны баршамызға аян. Қазақ тілінің қолдану аясын кеңейту, оның мүмкіншіліктерін барынша пайдалану – еліміздің әрбір азаматының абыройлы міндеті. Адамзат мәдениетінің негізі – тілде. Кез келген ұлттың басты ерекшелігі – оның ана тілінде. Ұлттың жаны мен жүрегі ары мен ұяты, қазына-байлығы мен атақ абыройы тілге байланысты. Жер бетіндегі сан мыңдаған ұлттардың ішінде тек қазақ халқы өз тілін ана тілі деп ардақ тұтып, қастерлейді. Қазақ үшін тілден құдіретті ештеңе болмаған.

«Қанша тіл білсең, сонша рет адамсың» дейтін нақыл сөз бар. Бұл сөзде шындық та бар, қайшылық та бар. Шындығы сол – екінші бір тілде сөйлеу жай ғана басқа тілді пайдалану емес, басқа ұлттық мәдениет, басқа ұлттық психология аясына ену. Қайшылығы сол – әр адам тегі жағынан (бұл жерде биологиялық тек қана емес, рухани тектің де болағынын ескерте кету керек) бір ғана ұлттың өкілі болады. Асылы, бұл нақыл сөзге Абай тұрғысынан келу керек. Қалай десек те, қостілділік, көптілділік жеке тұлғаның қабілет ерекшелігіне байланысты. Бірақ қазір дүниежүзілік қоғамдастық талап етіп отырған құбылыс болып отыр.

Көптілділікте тиісті дәрежеде ескерілмей жүрген тағы бір мәселе – тілдік құзірет пен сөйлеу құзіреті (Бұл мәселе арнайы зерттеуді қажет етеді). Лексиканы, грамматиканы және фонетиканы білу тілдік құзіреттілікке жатады, ал өз ойын басқа тілде еркін жеткізе білу сөйлеу құзіреттілігіне жатады. Тіл – адамдардың сөздерін байыппен талдап, элементтерін бөлшектеп, тілтанушылардың ашқан объективті жүйесі. Ал сөйлеу – тілді күнделікті қарым-қатынаста жүйе ретінде қолдану.

Көптілділік дегенде бастысы жеке тұлға болу керек. Соған орай, бұл құбылысты мынадай деңгейлерге жіктеп қарастырған жөн: қабылдамалық, қайталамалық, өнімді деңгейлер.

Қабылдамалық деңгейде адам басқа тілде айтылған сөзді тыңдап қабылдай алады, сол тілдің сөзі екенін, кейде айтылыстың жалпы сұлбасын болжалдап бағамдайды. Мұның дамыған кезеңі сол – коммуникант өзге тілде айтылған, жазылған хабардың жалпы мазмұнын түсінетін болады.

Қайталамалық қостілділік деңгейінің ауқымы кең. Бұл – екінші тілде айтылған сөзді сол жерде қайталап беруден бастап, кейін жад арқылы жаңғырту,

қазақ деген түсінікке қатысты бүкіл білімдер саласының мәдени-тарихи жақтарын қамтитын үлкен ұғым. Сөздік –қазақтануға қосылған үлес.

Әдебиет:

1. Қайдар Ә. Қазақтар ана тілі әлемінде (этнолингвистикалық сөздік). I том. Адам. –Алматы: Дайк-Пресс, 2009.
2. Қайдар Ә. Қазақтар ана тілі әлемінде (этнолингвистикалық сөздік). II том. Қоғам. –Алматы: Сардар баспа үйі, 2013.
3. Қайдар Ә. Қазақтар ана тілі әлемінде (этнолингвистикалық сөздік). III том. Табиғат. –Алматы: Сардар баспа үйі, 2013.

Ивасюк О.В.

Национальный технический университет Украины «КПИ», Украина

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ ФИКСАЦИЯ СЕМАНТИЧЕСКОГО ОБЪЕМА МНОГОЗНАЧНОГО ГЛАГОЛА

Восприятие, являясь одной из форм познания, необходимо в получении системных знаний о самих себе и окружающем нас мире. Наряду с исследованием этого процесса физиологами, психологами, философами, очевидно необходимо изучение языковых средств выражения данного явления, что определяет актуальность нашего изыскания.

Чувственное восприятие, являясь основой когнитивной деятельности человека, осуществляется при помощи пяти органов чувств: зрения, слуха, осязания, обоняния, вкуса. Поскольку восприятие представляет собой, прежде всего, процесс, – ядерными лексическими средствами номинации данного процесса являются глаголы.

Перцептивные глаголы были предметом исследования с точки зрения их места в лексической системе (Васильев 1981; Падучева 2003), в том числе в диахронии (Клименко 1989; Бенке 1987; Глинка 2003; Слободян 2007; Сафонова 2008); рассматривается их функция в современных художественных текстах (Попкова 1997; Федосюк 1988); они исследуются в плане взаимодействия с глаголами других лексических подсистем (Голайденко 2001), анализируются в словообразовательном аспекте (Яковенко 1987) и с учетом их роли в формировании языковой картины мира (Апресян 1995; Урысон 1998).

Нами исследован производный многозначный глагол восприятия *ощущать* в плане установления его семантического объема и определения адекватности описания последнего в лексикографических источниках. Дефиниционный анализ является базовым в определении семантической структуры слова, иерархию которой можно установить с учетом деривационного пространства лексемы.

Под деривационным пространством мы понимаем все рече-языковые реализации мотивационного потенциала анализируемого слова как генератива, которые могут проявляться и на эпидигматическом уровне, и на уровне словообразования. Другими словами, нами исследуется мотивационная активность тех или иных семантических признаков глагола *ощущать*, результатом которой может быть появление как новых семем этого слова – эпидигматов, так и новых слов – дериватов. Степень мотивационной активности семантического признака определяет его положение в иерархии семантической структуры производящего слова [2].

Процессы восприятия и ощущения в объективной реальности связаны причинно-следственными отношениями, поскольку ощущение предшествует восприятию [4, 24-25]. Однако уже в древнерусском языке (с XI в.) слово *ощутити* было когнитивно направленным, поскольку имело не только значение «ощутить», но и «узнать», «понять», а его синтаксический дериват *ощущение* употреблялся в значении «сознание» [3, 614]. Хронологический анализ словарных дефиниций данного глагола позволяет сделать вывод о «пульсирующем» характере его семантики: исходный ее объем сначала уменьшился, затем вернулся в исходное положение, что находит отражение в словарной фиксации: «1. Воспринять органами чувств, почувствовать. || Испытать (какое-л.) чувство. 2. Воспринять сознанием, понять» [1, 773]. На наш взгляд, схема формирования эпидигматической структуры глагола *ощущать* следующая:

воспринять органами чувств (сема 'понять' и 'внешние' имплицитные)
– ЛСВ₁ (*ощутить запах, вкус, цвет, звук, структуру*)

воспринять внутренними органами, испытав чувство (сема 'понять' имплицитная)
– словоупотребление ЛСВ₂ (*ощутить боль, голод*)

воспринять внутренне, испытав чувство (сема 'понять' имплицитная)
– ЛСВ₂ (*ощутить ненависть, симпатию*)

воспринять, понять нечто, не связанное с организмом (сема 'понять' эксплицитная) – ЛСВ₃ (*ощутить враждебность, напряженность*).

Таким образом, максимальную мотивационную активность проявляют семы 'воспринимать', 'чувство', 'понять'. Указанный алгоритм эпидигматического развития семантики может получить выражение при корректировке словарной дефиниции, например: «1. Воспринять органами осязания, почувствовать. 2. Воспринять на психофизиологическом уровне, испытать чувство или эмоции. || Испытать физиологическое чувство. 3. Воспринять сознанием, понять».

Литература:

1. Большой толковый словарь русского языка. /Сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб.: «Норинт», 1998. – 1536 с.

населению об эффективности работы органов государственного управления по использованию общественной собственности.

Литература

1. Суйц В.П., Смирнова Л.Р., Дубровина Т.А. Аудит общий, банковский, страховой. – М.: ИНФРА-М, 2005
2. Рябухин С.Н., Климантов С.Б. Аудит эффективности государственного сектора экономики. – М.: Триада Лтд, 2005
3. Гапоненко А.Л., Панкрухин А.П. Стратегическое управление. – М.: Омега-Л, 2004.
4. Степашин С.В. Новые задачи – новые способы решения. – журнал «Финансовый контроль» № 1, 2004
5. Родионова В.М. Финансовый контроль – М.: ФБК ПРЕСС, 2002
6. Государство и муниципальные финансы. Учебное пособие. Под ред. Поляка Г.Б. – М.: ЮНИТИ-ДАНАЯ, 2004

Сарманова Ф.Т.

мемлекеттік университеті А.Байтұрсынов атындағы Қостанай
Тілдік даярлау орталығының доценті

ҮШ ТІЛДІ МЕНГЕРУ – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Қай кезеңде болмасын, көп тілді меңгерген халықтар мен ұлттар алдыңғы қатарлы елдің қатарына кіріп, өзінің коммуникациялық және интеграциялық қабілетін кеңейтіп отырғаны тарихтан белгілі. Мәселен, ежелгі Мысырдың өзінде бірнеше тілді білетін мамандар иерархиялық сатымен жоғарылап, көбіне салық төлеуден босатылған көрінеді.

Қазіргі таңда әлемнің алпауыт мемлекеттері көп тілді, әсіресе халықаралық тілдерді меңгеруді маңызды міндет деп санайды. Сондықтан біз де өз халқымыздың қарыштап дамып, өркендеткен кенже қалмау үшін көп тілді меңгеруіміз қажет. Бұл заман талабынан туындап отырған қажеттілік. Себебі, бірнеше тілде еркін сөйлей де, жаза да білетін маман бәсекеге қабілетті тұлғаға айналатыны сөзсіз. Осы ретте, президентіміз Н.Ә.Назарбаевтың: «Қазір біз балаларымыз қазақ тілімен қатар орыс және ағылшын тілдерін де белсенді меңгеру үшін жағдай жасауға шаралар қабылдап жатырмыз. Үштілділік мемлекеттік деңгейде ынталандырылуы керек», – деген болатын 2012 жылы 14 желтоқсандағы Жолдауында.

Үш тұғырлы тіл саясатын дұрыс түсінбей, тек қана қазақ тілін қолданайық деп даурыға берудің қажеті жоқ. Одан да біз мемлекеттік тілді дамытып, орыс тілі мен ағылшын тілін қажетіне қарай үйренуіміз керек. Бүгінде ағылшын тілі

необходимо, для ответа на отдельные конкретные вопросы. При этом данный орган должен быть отделен от линейных министерств и ведомств (включая ведомства финансово-экономического блока).

В-третьих, развитие аудита государственных программ должно рассматриваться не само по себе, а в связке с инструментами стратегического планирования. При принятии решений об использовании новых механизмов стратегического планирования необходимо одновременно предусматривать механизмы их мониторинга и аудита. Адекватная организация аудита государственных программ поможет своевременно оценить получаемый эффект и обеспечить необходимую коррекцию действий для достижения оптимальных результатов в интересах национального развития.

С переходом к государственному аудиту произойдет не только смена термина «финансовый контроль» на «аудит», но и сущность и содержание контрольной деятельности государства в сфере финансов претерпят соответствующие изменения. В новых условиях государственный аудит преимущественно ориентируется на профилактику недостатков и нарушений в системе управления государственными финансовыми ресурсами и активами путем активизации экспертно-аналитической деятельности.

Аудиторская деятельность государства предполагает выражение аудиторского мнения относительно эффективности деятельности подконтрольных объектов по управлению финансовыми ресурсами государства, выявление причин и последствий допущенных недостатков и нарушений, выработку конкретных рекомендаций по повышению уровня финансовой дисциплины. Объективная необходимость перехода к международным стандартам аудиторской деятельности государства актуализирует задачу создания единой методологической базы по всем видам аудита. На сегодня необходима разработка методологического обеспечения и практического внедрения таких видов аудита, как, IT-аудит, экологический аудит, аудит устранения последствий катастроф и т.д.

Данные направления на сегодняшний день не получили должного развития в республике, несмотря на их прогрессивное развитие в большинстве стран мира. Государство в лице органов государственного аудита осуществляет контроль, направленный на проверку законности и правильности расходования бюджетных средств целям и объемам, предусмотренным в планах. Тем самым, в новых условиях, существенно расширяет сферу ответственности администраторов государственных и отраслевых программ перед обществом.

Следовательно, появится насущная необходимость к осуществлению оценки действующих механизмов хозяйствования и выработке конкретных рекомендации по более результативному, экономному и эффективному планированию и расходованию бюджетных средств и активов государства. Итогом деятельности органов государственного аудита является информация, представляемая: ежеквартально Президенту Республики Казахстан; ежегодно Парламенту Республики Казахстан; постоянно, посредством средств массовой информации,

2. Боюн А. М. Ієрархія семантичної структури вершини словотвірного гнізда (на матеріалі СГ зі словом-вершиною *вода*): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1996. – 25 с.

3. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2 т. – Т.1. – 3-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз, 1999. – 624 с.

4. Шиффман Х. Р. Ощущение и восприятие. – 5-е изд. – СПб: Питер, 2003. – 928 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).

Испандиярова А.Т.

*А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті,
гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы*

Т.ӘБДІКОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ЭПИТЕТТЕРДІҢ ҚОЛДАНЫСЫ

Прозада жиі қолданылған көріктеуіш тәсілдердің бірі – эпитет. Айқындау, яғни эпитет – заттың құбылыстың айрықша сипатын, сапасын анықтайтын суретгі сөз [1, 209].

Эпитеттің зерттелу тарихы ертедегі грек ғалымдарынан бастау алған. Ұлы оқымыстылардың пайымдаулары басқа тілдерде эпитет жайындағы ілімнің ілгері дамуына әсер еткен. Қазақ тілінде эпитетке алғаш анықтама берген А.Байтұрсынұлы: «Көркейту я жалпы сипатты жалғыз нәрсеге теліп айтқанда, я нәрседе болмайтын сипатты болатындай етіп айту. Асылында айқындау нәрсені я көркейту үшін айтылады, я лақаптау үшін айтылады», – деп жазады [2, 155].

Т.Әбдіков шығармаларында кездесетін эпитеттерді стильдік қызметі, яғни автордың эпитеттерді қолдану мақсатына қарай бірнеше топқа жіктеуге болады.

Жазушы шығармаларында табиғат көріністерін (пейзаж) беру мақсатында қолданылған эпитеттерді мезгілге, қалыпты күйіне қарай жіктеп көрсетуге болады.

1) Автордың эпитетті қолданудағы мақсаттарының бірі – табиғат көріністерін, тұрмыстық жайларды, жеке құбылыстар мен заттарды оқырман сезіміне әсер етерліктей етіп беру. Мысалы, «*Шаңқай түске қарай көтерілген күн, ыстық аптабымен күйдірмей, қалың ағашқа, жайқалған көк шалғынға, құйқалы топыраққа мол қызуын сіңіріп балқытып келеді*» (3, 18-б). Сөйлемде көңілге жайдары шуақ төгетін жаз көрінісі сұлу сөздермен нақты берілген. «*Алатаудың қарағай орманды көп жықылдарында ұйып тұрған көкшіл мұнар сұйылып, күлгін тарта бастады. Кешкі күннің қиғаш сәулесі тау жоталарын қызғылт-сарғыш ерекше бір нәзік нұрға малған*» (3, 13-б). Талас жоқ, осы сөйлемдердегі эпитеттің сөйлемге әдемі ажар беріп тұрғаны даусыз. Алғашқы сөйлемде жазушы қарағай орманды жыпқылдарында ұйып тұрған көкшіл мұнардың табиғат аясындағы керемет үйлесімді суретін берсе, келесі

сөйлемде тау жоталарын нәзік нұрға малған күннің қиғаш сәулесін көз алдыңызға елестетесіз. Алатаудың сұлу келбеті әсем суреттелген.

Эпитет – кейіпкердің портретін жасауда таптырмас тәсіл.

2) Эпитеттер кейіпкер портретін беру үшін қолданылған: *«Жанымдағы шоферіме көз тоқтап қарап ем – бетінің аздаған секпілі бар, етжеңді жүзінен сәбилік аңқаулық байқалатын, шип-шикі бала екен».* (3, 125- б).

«Жас кезде өмір қайнаған базар секілді. Дос та көп, жолдас та көп. Достың досы саған да дос болып жүретін кез. Сондай бір сапырылысқан тұста аз-кем күн аралас-құраластау болғанымыз бар. Түрі де есімде: **ұзын бойлы, арық, ақсары жігіт.** Жүйкесі жұқалау ма-әзіл сөзге қызарып кететін. Оған бөтен елдің адамына қарағандай, көңілін аулай сөйлеп, аяңқырып жүретінбіз» (3,6-бет). «Ұзын бойлы, арық, ақсары жігіт сөздері кейіпкердің сыртқы бейнесін бейнелеуде ерекше қызмет атқарған.

«-Сіз мұнда неғып жүрсіз? – деді ақ халат киген еңгезердей жас жігіт»(3,180-б).

«Сол ниетпен кереуетте кітап оқып отырған адамға көз тоқтатты. Ер тұлғалы, ірі, сымбатты кісі екен. Маңдай шашы сирей бастапты» (3,181-б).

*«Түпкі бөлмеге кіргенде барып дәл төрде – төсек үстінде кіп-кішкентай болып жатқан әкемді көрдім. Адамның жүдеген кезде мұншалықты кішірейіп кететінін бұрын білмеуші едім. **Көзі шүңірейіп, жақ еттері шодырайып, адам танымастай болып кетіпті**»* (3,63-б).

Т.Әбдіков шығармаларында тұрақты эпитеттер көп кездеседі. «Тұрақты эпитет дегеніміз – бір затқа тұрақталып бекіген, мағыналық дербестігін сақтаған, екі не одан да көп сөз тіркесінен тұратын, бірінші компоненті коннотативтік, екінші компоненті денотативтік қызмет атқаратын, өзара қабыса байланысқан, көркем бейнелі, образды тұрақты сөз тіркестері» [4, 44].

Тұрақты эпитеттердің негізінен бейнелік, көркемдік сапасы әлдеқайда жоғары, эмоциялық бояуы мейлінше қалың, экспрессивті әсері өзгеше, күшті болады. Мысалы, *«Серікбай мақтанғанды жек көрмейтін, кілегей қой көздерімен маңындағыларға жымыңдай қарап, қатар отырған молданың шақшасын сұрады»*(3,71-б). *« Ағайынды екі адам немесе қанды көйлек достар араздасып жатса, ол да өңмендеген өзімшілдіктің кесірі екені даусыз»*(3,40-б).

Автор кейіпкердің бет-тұлғасын, дене -бітімін суреттегенде эпитеттерді орынды қолданған.

а) Адамның бет пішінін сипаттайтын эпитеттер:

Көз: *отты көз, адырақ көз, дөңгелек көз, кілегей қой көз, қара көз, көк көз, қоңыр көз, қуақы көз, күлім көз, мөлдіреген нұрлы көз, нұрлы көз, нұры сөніп бара жатқан көз, нұры өткір қара көз, шүйіріңкі көз, шүйірек шегір көз, шегір көз, тіке көз т.б.*

«Молдабек адырақ көз, қарасұр бетін тыржыңдатып, балаларды күлдіртіп отыратын қуша шал еді» (3, 96-б).

ә) Адамның дене пішінін, тұлғасын сипаттайтын эпитеттер

На сегодняшний день в США создана структурированная система оценки бюджетных программ. Ключевую роль в подготовке программного бюджета играет созданное для этих целей при Президенте США Административно-бюджетное управление (Office of Management and Budget – OMB). OMB ежегодно уточняет подробную инструкцию о подготовке, представлении и исполнении бюджета, в том числе о составлении стратегического плана [2].

Реформа бюджетного процесса во Франции началась в 1999 году. С принятием в 2001 году Конституционного закона о государственных финансах во Франции реформирование бюджетного процесса проходило в рамках общей реформы государственного управления. Система бюджетного контроля во Франции была значительно изменена: повысилась бюджетная прозрачность, модернизирована система органов бюджетного контроля, возрасла роль парламента в бюджетном процессе и его информированность. Важнейшим нововведением закона о государственных финансах стало изменение структуры представления бюджета.

Государственные расходы стали группироваться по миссиям, программам и акциям. Цель такого изменения – переход от логики расходования к логике результата. Отныне смысл исполнения бюджета заключается не в расходовании средств, а в достижении поставленной цели.

Интересна структура современного французского закона о бюджете. В его рамках формулируются так называемые миссии – глобальные задачи соответствующего бюджета. Так, на 2010 год было определено более 40 миссий. Они распределяются на подзадачи – программы, а те в свою очередь на действия – подразделения программ. На 2010 год в бюджете заложено 685 действий. Парламент, рассматривая бюджет, не может полностью отменить ту или иную миссию. Аннулировать можно лишь программы с последующим перераспределением средств между другими программами данной миссии. Миссии могут относиться к сфере ответственности сразу нескольких министерств, то есть их реализация потребует создания не только ведомственных, но и межведомственных программ [3].

Таким образом, перенимая мировой опыт, по внедрению государственного аудита, можно сказать следующее:

Во-первых, поскольку в современном мире происходят процессы, связанные с усилением роли государства в стратегическом планировании, необходимо уделять больше внимания вопросам оценки результатов реализации государственных программ и комплексных национальных стратегий.

Во-вторых, аудит государственных программ должен осуществляться компетентным органом, обладающим всей информацией, необходимой для его проведения. Практика свидетельствует, что оптимальным вариантом в большинстве случаев является проведение аудита специалистами независимого органа, хорошо владеющими методологией и инструментарием проведения оценки государственных программ, и подключение к оценке сторонних экспертов, когда это

Следует отметить, что руководящие принципы INTOSAI являются лишь общей базой, на которую можно ссылаться и принимать как необязательную основу для контрольной деятельности в государственном секторе. На практике Высший орган государственного аудита каждой страны в пределах необходимости подробно описывает процедуры проверок с учетом своих национальных законодательств [1].

Внедрение аудита государственных программ в деятельность государственных органов в любой стране можно разделить на четыре этапа:

- существуют лишь минимальные требования к проведению государственной политики. Проводится мониторинг исполнения законов, которым могут заниматься парламент или министерства. Высшим органом финансового контроля проводится аудит использования финансовых средств;

- осуществляется интервенционистская государственная политика, предполагающая стремление государства целенаправленно, прямо или косвенно воздействовать на социально-экономическую ситуацию в стране или в отдельных отраслях экономики. Предусматривается мониторинг реализации целевых программ и национальных проектов, подготовка заключений на вносимые проекты регулирующих нормативных актов. На этом этапе в некоторых министерствах создаются подразделения, ответственные за аудит эффективности;

- аудит государственных программ проводится в обязательном порядке, который зачастую носит формальный характер; проводятся публичные консультации с участием бизнес-ассоциаций и саморегулируемых объединений;

- аудит государственных программ встроен в государственное и корпоративное управление. Происходит полная интеграция оценки в систему государственного управления.

В отдельных странах используются процедуры слежения, позволяющие проверить, действия правительства направленные на устранение недостатков отраженных в сообщениях органов внешнего аудита. Например, в Австрии и Франции, правительство в трехмесячный срок должно разработать меры, направленные на устранение недостатков. В годовой отчет Счетной палаты Австрии вносятся список рекомендаций предшествующих лет с указанием их выполнения. В Швеции в отчете помещаются сообщения о выполнении рекомендаций высшего органа финансового контроля за последние три года.

Соединенные Штаты Америки имеют наиболее богатый опыт программно-целевого бюджетирования. Бюджет США формируется по 19 функциям, в рамках каждой функции выделяются направления расходов, которые в свою очередь распределяются по программам. Программный бюджет США планируется на десятилетний период. Закон о достижении результатов от 1993 года требует, чтобы федеральные министерства и ведомства ежегодно представляли стратегические планы, годовые планы деятельности и ежегодные отчеты об исполнении программ.

Дене: алып дене, әдемі дене, қыбырлаған сұсты дене, сүйегі салбырап босап қалған дене, тершіген ыстық дене, шаршаған дене, босансып, ауырлаған дене, зор дене т.б.

Тұлға: бейқам ірі тұлға, ер тұлғалы, ірі, сымбатты, жұмыр тұлға, сұлу тұлға, берік тұлға, сұңғақ бойлы талдырмаш қыз, ұзын бойлы т.б.

Автордың сөз қолданыс ерекшелігінің бірі – адам портретін жасауға қатысатын эпитеттердің ішінде «көз», «жүз», «өң», «ерін», «дене» сөздерімен тіркесетін сөздерді көп қолдануы.

б) Сұлулықты сипаттайтын эпитеттер: ойнақы ажар, әсем көрік, сұлу әйел, сұлу қыз, нәзік бейне т.б.

3) Эпитеттер кейіпкердің жағымсыз бейнесін беруге жұмсалған: «*Стол үстінен еденге дейін шашылған күл-қоқыс, сигарет қалдықтары, қағаз қиындысы, мүсін жасайтын қоңыр қошқыл сылақтың үгінділері, сейілін бітпейтін темекі түтіні мүсіншінің жұмыс десе, дүниенің бәрін ұмытатын жансебіл адам екенін байқатады*» (3,312-б).

«Өмірде мазақ қылып жүрген зымиян құрбымды аурулардың арасынан табам деген ойдан бірте-бірте қайта бастаған секілді едім» (3,37-б).

«- Мына Сатайдың жаман, боркемік шалдары осы күйді жылап отырып тыңдайды екен, – деді сатайлар тұратын жақты иегімен нұсқап. – Ал мен жыламаймын. Бұл жылайтын күй емес. Жаубөрі бұл күйді жыласын деп шығарған жоқ. Өсиет етіп қалдырып отыр» (3,323-б).

«Сыртынан қарағанда сөзге сараң, сабырлы көрінетін сирек шашты ақсары кісі нағыз мылжыңның өзі болып шықты – өзін таныстыру үшін алыстан ата-бабаларын таратып, әрқайсысының ерлігін баяндап, бір атасының патшаға барғанын, бір атасының ғұлама ғалым болғанын айтып, жеңімнен ұстап жібермей, әбден зықымды шығарды» (3,16-б).

Жоғарыда берілген мысалдардағы жылы ағынға; сұлу қызды; ұзын бойлы, арық, ақсары жігіт; еңгезердей жас жігіт; ер тұлғалы, ірі, сымбатты кісі; жуан қарын; көзі адырайған, қарасұр бет; қуша шал; адырайған тамырларын сырғытып, мұрты жыбырлап, тұғжып отыратын; жансебіл адам; зымиян құрбым; жаман, боркемік шалдар деген эпитеттер: біріншіден, кейіпкер келбетін, портретін, өзіндік ерекшелігін нақты, дәл суреттеуге қызмет еткен; екіншіден, кейіпкердің ішкі дүниесін аңғартады; үшіншіден, кейіпкердің мінезі мен іс-әрекетінің ерекше сипаттарымен қоса, автордың көзқарасын да аңғартады.

«Эпитетті қолданғанда, жазушылар жай қолдана салмайды. Белгілі мақсатпен қолданады. Жазушының қолданған эпитеттері, суреттеген нәрсесіне өзінің қатынасын көрсетеді» [5,187].

Жазушы қолданысындағы эпитеттер тек кейіпкер портретін сомдаумен шектелмей, кейіпкердің көңіл-күйін, ішкі сезімін ашуға да үлес қосады.

4) Автор эпитетті кейіпкерлерін мінездеуде де орынды пайдалана алған. Мысалы, «*Үлкен жалпақ бетті болғанмен өңі жұқа, лезде қуарып, не қан тепсініп шыға келеді*» (3, 15). «Бұл сөйлеп шыққаннан кейін бір

жылмаңдаған саржалақ жігіт ұстай алды» (3, 16). *Келтірілген мысалдардың алғашқысында эпитеттер арқылы «үлкен жалпақ бетті», «өңі жұқа» ішіндегісі лезде сыртына шығатын, жаны таза, ақкөңіл образ сомдалса, екінші сөйлемде ұшқалақ адамның бейнесі сомдалған.*

Жазушы шығармаларындағы кейіпкер мінезін ашу үшін қолданылған эпитеттер төмендегіше болып келеді: мейірімді шырай; ойлы пішін; сенімді пішін; шімірікпейтін арсыз кескін; байсалды қалып; жарқын мінез; жұмсақ өң, жымысқы қу; қалтыраған сараң; тиянақсыз қу; тік мінез т.б.

5) Эпитеттер арқылы тұрмыс-тіршілікті суреттеген. *«Бұрын колхоздың кеңсесі болған ұзынша кірпіш үйдің есігін қамыс албармен қоршап қойыпты. Қай жерде екені белгісіз, дәл аяқ асты маңынан бақпа үйректің қарқылдаған үні шығады»* (3,63-б).

*«Жиырма шақты үй болып дәл осылай көл жағасына қаз-қатар қону шағын ауылдың жыл сайын айнымайтын дағдысы. Күн шыға ауылдың биесі байланады, одан кейін бригадир шал жаудай жағаласып жүріп жұмысшыларды оятады, содан кейін құрт сығып отырып дауыс қылатын Ақсары кемпірдің айқайынан мен оянамын. Ақсары кемпірдің Жорабек деген жалғыз ұлы Ермек көкемдермен бірге соғысқа кеткен. Ақсары бұрын өмірдің тауқыметін көп көрген, содан ашынып, айқайлап сөйлеуді, кейде өзі байқамай әлдекімді балағаттап тастап, артынан «жаңа не деп қойдым» деп қасындағы адамнан өз сөзін өзі сұрап отыруды дағды қылып кеткен, ал **жеңіл ауыз жұрттың** сөзімен айтқанда, шала ауысқан кемпір»* (3, 97-б). Т.Әбдіков кейіпкерлердің тұрмыс-тіршілігін, ауыл тынысын нақты суреттеу арқылы оқырмандарын жалықтырмай, қызықтыра білген.

Ғалымдар: «Эпитеттер тұлға жағынан біркелкі емес... Эпитет сын есім, есімше тұлғалармен қатар, көсемшеден де жасалуы мүмкін. Кейде тұлғада тұрса да, барлық эпитеттің мазмұны бірдей, құбылыстың айырықша белгісін даралау, нақтыландыру. Айырмашылық – түрінде, қандай сөзбен тіркесуінде, ненін санасын, қасиетін, белгісін (заттың ба, әлде қимылдың ба) бейнелейтіндігінде. Көсемшеден болған эпитеттер іс-әрекеттің, қимылдың санасын бөлектеп, айырықша жекелеп, көркемдеп бейнелейді» [6,122],- деп көсемшенің іс-әрекеттің сынын бейнелеуін эпитет деп көрсетеді. Мысалы: *«Сол қамалға тірелген кезде ар жағы бір құпия , беймәлім, бас сұғуға болмайтын мүлде жат дүние екенін аңғарады. Ол тек бір затқа – санадан тыс құдіретпен адамдар дүниесін байланыстыра алатын көріпкелдердің бар екеніне ғана қуанатын»* (3, 171-б). *« Өмірге тайраңдайтын* Бағдат алдымнан шықты» (3,216-бет). Тайраңдау етістігі кейіпкердің қуанышын бейнелейді. Пропадағы көсемше тұлғалы етістіктер, көбінесе, авторлық ремаркаларда келіп кейіпкер сөзінің мазмұны мен оның сол сәттегі көңіл-күйіне, айтылған сөздің орынды-орынсыздығына сипаттама береді.

Хамиттың білмейтін хабары, естімейтін өсегі жоқ, ағып тұрған **сөз** екен. - Айтыңыз, айтыңыз, – деп Хамит **жөкілдетті.** (3, 232-б).

References

- 1.Canale, M., and M. Swain. 1980. «Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing». Applied Linguistics 1: 1-47
- 2.Roth. I. 1994. Introduction to Psychology. Volume 1. The Open University
- 3.Savignon, S. 1983. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. Mass.
- 4.Berns, M. 1990. Contexts of Competence. Social and Cultural Considerations in Communicative Language Teaching. N.Y.
- 5.Madeline, E. 1996. Understanding Second Language Learning Difficulties. Sage Publications
6. Pollak A. Communicative strategies at work. NJ 1995

**К.э.н., и.о. доцента Молдашбаева Л.П.
Кинжигариева Л.Б.
магистрант ЕНУ имени Л.Н. Гумилева**

МИРОВОЙ ОПЫТ ВНЕДРЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА

Развитие казахстанского общества и возникающие перед государственным аппаратом обязательства нового формата требуют внедрение такого института, который даст оценку существующей системе управления и определит направления по ее дальнейшему эффективному развитию, то есть, необходимо функционирования сильной системы государственного управления.

В связи с этим возрастает роль государственного финансового контроля как неотъемлемой части государственного управления. В международной практике такую роль выполняет государственный аудит. Во исполнение поставленной Главой государства задачи в сентябре 2013 года утверждена Концепция внедрения государственного аудита в Республике Казахстан, определяющая видение и основные подходы к поэтапному реформированию государственного финансового контроля и внедрению государственного аудита с дальнейшим расширением его функциональных направлений.

Согласно Лимской декларации руководящих принципов аудита, принятой на Конгрессе Международной организации высших органов финансового контроля (INTOSAI) в 1977 году, аудит – это «неотъемлемая часть системы регулирования, целью которой является вскрытие отклонений от принятых стандартов и нарушений принципов законности, эффективности и экономии расходования материальных ресурсов».

Productive skills of speaking and writing are developed in simulations. A simulation means that an episode of the real world is reproduced in the classroom environment in the form of the role-play, discussion (problem solving), piece of writing or a project work.

Unfortunately, teaching conversational skills is much more challenging than teaching grammar.

When employing role-plays, debates, topic discussions, etc., I have noticed that some students are often timid in expressing their viewpoints. This seems due to a number of reasons.

- Students don't have an opinion on the subject
- Students have an opinion, but are worried about what the other students might say or think
- Students have an opinion, but don't feel they can say exactly what they mean
- Students begin giving their opinion, but want to state it in the same eloquent manner that they are capable of in the native language.

Having been assigned roles, opinions and points of view that they do not necessarily share, students are freed from having to express their own opinions. Therefore, they can focus on expressing themselves well in English. In this way, students tend to concentrate more on production skills, and less on factual content. They also are less likely to insist on literal translations from their mother tongue.

Implementing this approach can begin slowly by providing students with short role plays using cue cards. Once students become comfortable with target structures and representing differing points of view, classes can move onto more elaborated exercises such as debates and group decision making activities. This approach bears fruit especially when debating opposing points of view. As students inherently do not agree with the view they represent, they are freed from having to invest emotionally in the statements they make. More importantly, from a pragmatic point of view, students tend to focus more on correct function and structure when they do not become too emotionally involved in what they are saying.

Of course, this is not to say that students should not express their own opinions. After all, when students go out into the «real» world they will want to say what they mean. However, taking out the personal investment factor can help students first become more confident in using English. Once this confidence is gained, students – especially timid students – will be more self-assured when expressing their own points of view. Debates in class can help English learners practice a wide range of functions including agreeing and disagreeing, negotiating, collaboration with other students, and so on. Often students need help with ideas and that's where this lesson plan can help. Students support opinions that are not necessarily their own during debates can help improve students' fluency. In this manner, students pragmatically focus on correct production skills in conversation rather than striving to «win» the argument.

Экспрессивті етістіктер Хамиттің екі жүзді, өтірікші екендігін аңғартады.

Қорыта айтқанда, автор қолданысындағы эпитеттер айтылған ойды құбылта төгілген, шығарма шырайына көрік беріп, әр сөзге ажар дарытуымен ершеленеді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қабдолов З. Таңнамалы шығармалар II том. Алматы, 1983, 456 б.
2. Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. – 318 б.
3. Т. Әбдіков «Әке» Повестер мен әңгімелер жинағы. Алматы «Қайнар» 2005, 384 б
4. Сыздық Р. Сөз құдіреті. – Алматы: Санат, 1997. – 224 б.
5. Жұмағалиев Қ. Әдебиет теориясы. Алматы, 1969, 243 б.
6. Уәлиұлы Н. Фразеология және тілдік норма. – Алматы: Республикалық баспа кабинеті, 1998. – 128б.

METHODS AND TECHNIQUES OF MONITORING THE LEVEL OF KNOWLEDGE OF FOREIGN LANGUAGE

Есимжанова А.Д.

учитель КГУ СОШ № 10, г. Караганда, Казахстан

ORAL COMMUNICATION SKILLS ON ENGLISH LESSONS

Of all the four skills: listening, speaking, reading and writing, speaking seems intuitively the most important. This, explain why so many language learners are very interested in the speaking skill. Most English learners feel that they need more conversation practice. In fact, over the years I've noticed that the number one requested skill by students is conversation practice. I think these points clearly to the fact that students need English to communicate first and foremost. Grammar, writing and other skills are all very important, but in the students' minds conversation is the most important. Communicative teaching is often organized in the three-phase framework. Three-phase framework means subdivision of the teaching process into three phases: pre-activity, while-activity and post activity. Pre-activity is organized to arouse interest in the learners towards the main task, to motivate performance, to activate in learners their prior knowledge and to prepare them for the language that can be necessary to perform the main task. While-activity is organized as oral or written communication and is based on engaging the learners in the communicative tasks. Post-activity is reflection on the ideas and language that was produced during the main activity. This phase also includes additional language drill and integration with other skills.

Integrated task

- Give a rationale for communicative language teaching
- Illustrate the tasks for teaching pronunciation, grammar and lexis (indicate the source)
- Describe the tasks for teaching speaking and writing, listening and reading
- Work out a three-phase framework for any one of the tasks

The process of communication is characterized with **communicative strategies** of achieving a goal through communication. Success of communication depends very much on the knowledge of successful strategies chosen by the speakers. Successful strategies are known as the «**four maxims**» of good communication. These maxims include **quality**, **quantity**, **relevance** and **manner**. The four maxims of successful communication can be used in teaching how to communicate effectively.

Communicative techniques fall down into a number of groups:

A. Language arts are oriented towards a communicative task but are not «communicative» in them.

B. Language for a purpose is what the learners might need to learn how to request information, how to change somebody's behavior or train of thought, how to co-ordinate efforts in a team, how to express one's emotions etc.

C. Communicative games can be alternative communicative techniques with a challenge, rules, procedure and winners.

D. Personal language use develops in learners the skill of expressing one's own attitudes and values.

E. Theatre art develops communicative skills in simulations such as role-plays.

F. Debating society teaches problem-solving skills.

Information gap is organized to promote speaking activities. Information gap is a situation when a participant or a group possesses the information, which others do not have, while others command the information that the other party is missing. E.g. a student in a pair with the other student might have the train timetable for odd numbers, while her partner might have the train timetable for even numbers. Their task is to use communication for finding out complete information on how the train runs. Information gap can take the format of an opinion gap when the participants differ in their opinions. The gap is filled in the course of active communication.

Any activity with an information gap can be turned into a communicative game if there are rules to name the winner. Information gap is a frequent technique used in order to organize a communicative game. E.g. you have new neighbors. They can tell you about themselves only what is given on their role cards. Try to guess their professions. Ask any questions. Direct questions about professions are excluded.

A popular speaking activity is reading from cues. It is organized when the participants write information about themselves on sticky labels in the form of separate words, dates, names etc. Other students ask questions trying to find as much as possible about the person, To achieve this goal they have to think first what a date on the sticky label might mean and ask a question like «Were you married in 1991?», «May be you got your first job in 1991?» etc.

Reading and speaking processes can be boosted by a «matching» activity, in which the participants are to match pictures and texts, pictures and pictures, texts and texts by using questions.

Jig-saw reading activity is organized most often with the texts that are meant for reading or listening («jig-saw» reading and «jig-saw» listening). A text is divided into several parts. Every participant has access to only one part of the oral or written text. They ask each other questions and provide information to pool the parts of the text together and to know the contents of the whole text. Another variant is a jig-saw listening when each participant or a small group listens to only some information as part of the whole. These pieces can be brought together only in the course of active communication efforts.

Another activity for reading is sequencing (re-ordering). The task consists in asking the learners to restore the logical order between parts of the text. This can produce an «opinion gap» and boost communication.